

Sukupuolen representaatio Tatu ja Patu -kirjoissa

Niina Eloranta & Laura Salmelin

Varhaiskasvatustieteen proseminarityö

Syyslukukausi 2021

Avoin yliopisto

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Eloranta, Niina & Salmelin, Laura. 2021. Sukupuolen representaatio lastenkirjallisuudessa. Varhaiskasvatustieteen proseminarityö. Jyväskylän yliopisto. Avoin yliopisto. 55 sivua.

Tutkimuksemme käsittelee sukupuolen representaatiota lastenkirjallisuudessa. Tutkielman tavoitteena on hahmottaa sitä, miten eri sukupuolia representoidaan Tatu ja Patu -kirjasarjassa. Sukupuolisensitiivinen kasvatusta on ajankohtainen aihe ja se on mainittu tavoitteena myös valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa.

Tutkimuksemme on toteutettu laadullisin menetelmin ja valikoimme tutkimuksemme aineistoksi kaksi eri lastenkirjaa: Tatu ja Patu päiväkodissa (2004) sekä Tatu ja Patu Etsivinä: Tapaus puolittaja (2016). Teoreettisena viitekehystenämme oli lapsuudentutkimus, sukupuolentutkimus, feministinen kirjallisuudentutkimus sekä representaatiotutkimus. Menetelmänä käytimme havaintomatriisia ja sisällönanalyysiä.

Valitussa aineistossa nais- ja mieshahmot erottuvat ulkonäöltään ja ulkoisesti neutraalit hahmot ovat vähemmistönä. Hahmojen vaatetuksessa on havaittavissa eroja sukupuolten välillä, tosin Tatu ja Patu rikkovat pukeutumismenot. Naishahmoilla on sirommat kasvopiirteet ja pidemmät hiukset kuin mieshahmoilla. Erot eivät kuitenkaan olleet korostettuja, paitsi niissä tilanteissa joissa sukupuolen esittämisestä tehdään parodiaa. Lapsihahmoilla sukupuolten väliset erot eivät olleet yhtä selkeitä.

Toimijuus on monipuolisempaa mieshahmoilla, varsinkin kun huomioidaan taustahahmojen toimijuus. Mieshahmojen toimijuus keskittyy pitkälti päähahmoin Tatuun ja Patuun. Molemmissa kirjoissa on ”pikkutyttö” -hahmo, joka vie tarinaa eteenpäin ja jolla on paljon toimijuutta, mutta vastaavien mieshahmojen toimijuus on vähäisempää. Kirjoissa esitetään sekä mies- että naishahmoja hoivaroolissa, tosin naisilla tämä korostui enemmän. Sen lisäksi kirjoissa on myös hahmoja, joiden ulkonäöstä puuttuvat kirjoille tyypilliset sukupuolittavat piirteet. Näillä hahmoilla ei juuri toimijuutta ole, sillä he ovat taustahahmoja.

Asiasanat: Sukupuoli, sukupuolen representaatio, lastenkirjallisuus, feministinen kirjallisuudentutkimus, havaintomatriisi

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ	2
1 JOHDANTO	5
2 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	7
2.1 Lapsuudentutkimus.....	7
2.2 Lastenkirjallisuus kulttuurituotteena ja tutkimuskohteena	8
2.3 Kuva-analyysi osana lastenkulttuurin tutkimusta.....	9
2.4 Feministinen kirjallisuudentutkimus ja lukijapositio	11
3 SUKUPUOLI, REPRESENTAATIO JA KATSE	13
3.1 Representaatio ja katse	13
3.2 Sukupuoli kirjallisuustutkimuksessa	16
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	18
4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	18
4.2 Tutkimusaineisto	19
4.3 Aineiston analyysi.....	19
4.3.1 Sisällönanalyysi ja representaation analyysi	19
4.3.2 Havaintomatriisin muodostaminen.....	21
4.4 Eettiset ratkaisut.....	24
5 TULOKSET	26
5.1 Naishahmojen representaatio Tatu ja Patu -kirjoissa: aktiivisia pikkutyttöjä ja hoivaavia naisia.....	26
5.2 Mieshahmojen representaatio Tatu ja Patu -kirjoissa: monipuoliset päähenkilöt ja sivussa toimivat miehet.....	31
5.3 Muiden hahmojen representaatio: näkymättömät neutraalit hahmot ..	35
6 POHDINTA	38
6.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset.....	38

6.2 Tutkimuksen arviointi.....	41
6.3 Jatkotutkimusaiheet ja käytännön sovellukset.....	43
LÄHTEET.....	47
LIITTEET.....	52

1 JOHDANTO

Tasa-arvokeskustelu käy kiivaana yhteiskunnan useilla tasoilla ja monilla foorumeilla. Viiden naisen johtamasta hallituksestamme on tehty pilaa esittämällä heidät nuorina tyttöinä, joilla ei ole kompetenssia maan asioiden hoitamiseen. Me-too- liike on puuttunut sukupuoliseen häirintään ja Miehet ry toksiseen maskuliinisuuteen sekä kapeaan mieskuvaan. Myös varhaiskasvatuksessa on herätty toimintakulttuurin eriarvoistaviin ja sukupuolittaviin toimintatapoihin. Epätasa-arvoisten toiminta- ja puhetaipojen vaikutusta lasten kasvuun, kehitykseen ja hyvinvointiin on alettu kyseenalaistamaan ja muuttamaan sekä ohjaavien asiakirjojen että arjen pedagogiikan tasolla.

Tutkimuksemme liittyy tasa-arvokeskusteluun lapsudentutkimuksen ja varhaiskasvatuksen sekä lastenkirjallisuuden näkökulmasta. Lastenkirjallisuutta käytetään paljon varhaiskasvatuksessa erilaisissa kasvatus- ja opetustilanteissa. Lastenkirjallisuudella voi parhaimmillaan olla suuri vaikutus siihen, mitä ja miten lapset oppivat maailmasta. Lapselle syntyy erilaisia mielikuvia kirjojen kuvien perusteella ja ne voivat ohjata lasta näkemään maailmaa eri näkökulmista. Lastenkirjojen lukeminen lapselle vaikuttaa myös positiivisesti lapsen sanavaraston karttumiseen ja niiden avulla lapsi voi oppia samaistumaan kirjojen hahmoihin, mikä voi auttaa häntä omien tunteiden säätelyssä ja tunneälyn kehityksessä. Kirjallisuuden ja lastenkulttuurin hahmot rakentavat myös lasten kuvaa itsestään toimijoina. (Heikkilä-Haltunen 2015, 39; Palmu 1992, 301-303.)

Jokaisella lapsella on oikeus kulttuuriin. Tästä on säädetty YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa 1989, johon Suomi liittyi vuonna 1991. Lasten oikeuksien sopimus on jäsenvaltioita sitova ihmisoikeussopimus, jonka tavoite on lasten terveyden, koulutuksen, tasa-arvon ja turvan takaaminen kaikille lapsille. Artiklaan 31 on kirjattu lapsen oikeus kulttuuriin ja artiklassa 29 on mainittu myös koulutuksen ja kasvatuksen merkitys lapsen ohjaamiseen vastuulliseen elämään suvaitsevaisuuden ja sukupuolten välisen tasa-arvon hengessä. (Unicef 2021.)

Myös valtakunnallisten varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan varhaiskasvatuksen tulee olla sukupuolisensitiivistä ja henkilöstön tulee rohkaista lapsia tekemään valintoja ilman sukupuoleen liittyviä stereotyyppisiä rooleja ja ennakko-odotuksia. Henkilöstön tulisi myös tunnistaa eriarvoistavia piirteitä vuorovaikutuksessa ja toiminnassa ja puuttua niihin. Lisäksi lapsen oman identiteetin ja itsetunnon kehitystä tulisi tukea. (VASU 2018.) Näistä näkökulmista käsin voimme pohtia minkälaista lastenkulttuuria päiväkodissa on tarjolla ja miten saatavilla oleva materiaali ilmentää moninaisuutta.

Tutkimusaiheemme valinnan taustalla vaikutti myös ”Sukupuolen representaatiot viimeaikaisessa suomalaisessa nuortenkirjallisuudessa” Pro Gradutyö (Salmelin 2019). Sukupuolen ja lapsuuden representaatioita onkin tutkittu melko aktiivisesti opinnäytetöissä, pro gradu tutkimuksissa ja väitöskirjoissa. Aiempaa tutkimusta on tehty muun muassa lastenohjelmista ja mainoksista. Tanja Sutinen (2012) on tutkinut sukupuolen representaatiota lastenohjelmissa Pro Gradu tutkielmassaan, ja Tiina Lämsä on tutkinut väitöskirjassaan (2017) lapsuuden representaatiota mainoksissa. Me olemme kiinnostuneet sukupuolen representaatiosta lastenkirjallisuudessa ja siksi valitsemme aineistoksemme Tatu ja Patu -sarjaan kuuluvat kaksi kirjaa. Sarja on Sami Toivosen ja Aino Havukaisen luoma kirjasarja, johon kuuluu lukuisia eri kirjoja. Sarjan kirjoja on palkittu mm. Finlandia Junior -palkinnolla ja niistä on tehty elokuva ja näytelmiä. (Otava 2021.)

2 TUTKIMUKSEN TEORETTISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkimuksemme sijoittuu lapsuudentutkimuksen ja kulttuuritutkimuksen alueille ja linkittyy myös varhaiskasvatustieteeseen. Lapsuudentutkimus ja varhaiskasvatustiede ovat laajoja tieteidenvälisiä kokonaisuuksia, joissa tutkimuskohde liittyy lapsuuteen ja kiinnittyy lapsen oikeuksiin. Varhaiskasvatustieteen näkökulmasta tarkastelemme lastenkulttuuria varhaiskasvatuksen elementtinä. Monitieteellisyys näkyy tutkimuksessamme myös siten että viitekehukseemme kuuluvat lastenkirjallisuuden tutkimus, sukupuolentutkimus ja feministinen kirjallisuudentutkimus. Feministisessä kirjallisuudentutkimuksessa tutkitaan ilmiöiden suhdetta ympäröiviin vallitseviin normeihin, tuotetaan tietoa kirjallisuuteen liittyvistä ilmiöistä ja avataan ilmiöiden mahdollista sukupuolittuneisuutta ja valta-asetelmia.

2.1 Lapsuudentutkimus

Lapsuudentutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat lapset ja lapsuus suhteessa yhteisöllisiin, yhteiskunnallisiin ja globaaleihin prosesseihin. Tavoitteena on ymmärtää lapsuutta yhteiskunnallisena ilmiönä, osana kulttuuria ja yhteiskuntaa sekä hahmottaa lapsia yhteisöjen jäseninä ja toimijoina. Lapsuuden tutkimuksen taustalla vaikuttavat sosiologia, historian tutkimus ja antropologia ja nämä taustat ovat osaltaan vaikuttaneet myös perinteisen lapsuuskäsityksen muotoutumiseen. Lapsuuden ja aikuisuuden välisissä suhteissa on tapahtunut muutoksia 1900-luvun mittaan ja modernin lapsuuden myötä lapsuuden uusi yhteiskunnallinen merkitys onkin tunnistettu yhä paremmin. Lapsuutta koskevaa tutkimusta on alettu tehdä enemmän ja uudenlaisista lähtökohdista käsin. Lapsuus nähdään yksilön kasvun, kehityksen ja yhteiskunnallisen elämään oppimisen vaiheena, jolloin lapsella on myös erityinen oikeus suojeluun. (Alanen 2009, 9–15; Raittila, Liinamaa & Tuominiemi 2017, 64–65.)

2.2 Lastenkirjallisuus kulttuurituotteena ja tutkimuskohteena

Lapsuuden ja kirjallisuuden käsitteet ovat vahvasti sidoksissa aikaan ja paikkaan. Yksinkertaisimmillaan määriteltynä lastenkirjallisuus on kirjallisuutta, jota lapset lukevat. Lapsille suunnattua kirjallisuutta lukevat kuitenkin myös aikuiset ja lapset voivat myös lukea aikuisille suunnattua kirjallisuutta. Näin ollen on selkeämpää tehdä määrittely lähtien tarkoitettusta lukijakunnasta, jolloin lastenkirjallisuus olisi kirjallisuutta, joka on tarkoitettu lapsille. Näin se onkin yhdessä nuortenkirjallisuuden kanssa ainutlaatuista, sillä sitä ei määritä tekstuaaliset piirteet, tyyli tai sisältö. (Mustola 2014, 10, 16.) Lähdemme käsitteen määrittelyssä liikkeelle siis siitä, kuka lastenkirjallisuutta lukee ja kenelle se on suunnattu. Lastenkirjallisuus ei kuitenkaan sulje ulkopuolelle aikuisia lukijoita tai tulkintoja, jotka ovat lapsen maailmasta irrallisia. Sen takia on hyvä tarkastella myös lastenkirjallisuuteen liittyviä muita elementtejä.

Jokaisella lapsella on oikeus kulttuuriin (Unicef 2021). Lastenkirja on esimerkki kulttuurituotteesta, joka on varhaiskasvatuksessa lasten saatavilla päivittäin. Kulttuurin tutkimuksen lähtökohtana on, että jokainen kulttuurituote heijastelee, välittää tai ilmaisee sen hetkistä yhteiskuntaa ja siinä vallitsevia arvoja. Kulttuuriteos ei voi olla irrallinen tekijästään tai yhteiskunnallisesta kontekstista, jossa se on julkaistu. Sekä kirjailija, kuvittaja että lukija kuuluvat johonkin sosiaaliseen positioon ja kontekstiin. (Alasuutari 1995, 24.) Lastenkirjallisuuden suhteen on tärkeää myös tunnistaa, että se on usein aikuisten tuottamaa kulttuuria lapsille.

Lastenkirjallisuudella voidaan nähdä olevan kasvatuksellinen perusta, jolloin sillä voi nähdä olevan myös lasten yhteiskunnan jäsenyyteen valmistava tarkoitus. Tämä näkemys jakaa mielipiteitä lastenkirjallisuustutkimuksen kentällä siitä, kuinka onnistunutta tai ahdistavaa tällainen yritys on. (kts. esim. Mustola 2014). Kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta muun muassa Myry Voipio on kirjoittanut lastenkirjallisuuden sijoittumisesta kirjallisuustutkimuksen kenttään (2007). Hän tuo esiin lastenkirjallisuuden kasvatuksellisen elementin suhteessa siihen, että lastenkirjoista halutaan saada selville niiden vaikutus lapsiin. Tällainen lähestymistapa voi tosin jättää ulkopuolelleen sen seikan, että lastenkirjat

ovat tärkeitä myös omana taidemuotonaan, eikä kirjalla tarvitse aina olla pedagogista tavoitetta. Lapsille on tarjolla monipuolista kirjallisuutta eri lajityyppinä hyödyntäen. Lastenkirjoja tutkittaessa on ollut tyypillistä, että aiheet ovat liittyneet valtaan, sukupuoleen, kieleen tai kulttuuriin. Tutkimusta on tehty muun muassa tarkastelemalla kirjojen henkilöihahmoja, sukupuolta tai yhteiskunnallista vaikuttavuutta. (Voipio 2007, 3.) Lastenkirjallisuus onkin otollista tutkimusaineistoa, sillä sen voidaan nähdä pystyvän heijastavan yhteiskunnan muutoksia aikuisten kirjallisuutta paremmin (Heikkilä-Haltunen & Rättyä 2003, 7).

2.3 Kuva-analyysi osana lastenkulttuurin tutkimusta

Kuvia on käytetty tutkimusten lähteenä kautta historian. Erityisesti lapsuus- ja nuorisotutkimuksessa visuaalisten materiaalien käyttö tutkimusaineistona on lisääntynyt viime aikoina. (Mustola, Mykkänen, Böök & Kärjä 2015, 11.) Kuvien tuottaminen on yhä helpompaa ja monenlaiset kuvamateriaalit kuten valokuvat, videokuva, animaatio, piirroksiset, kirjojen kuvitukset ja mainoskuvat ovat yhä merkittävämpi osa visuaalista ympäristöämme. Sen lisäksi että kuvien määrä on lisääntynyt, on niiden merkityksellisyys muuttunut. Visuaalista materiaalia käytetään merkityksenannoissa entistä monipuolisemmin. Kuvat muokkaavat ja luovat käsitystämme todellisuudesta. Kuvallinen ja visuaalinen kulttuuri ja kuvasto on välittyntä: sen kautta näytetään ja välitetään mielikuvia, mutta toisaalta myös rakennetaan niitä representaatioiden avulla. Mediakulttuurin hahmot edustavat eli representoivat tietynlaisia arkkityyppejä, stereotyyppioita ja ideoita. (Kupiainen 2007, 36-37; Paasonen 2010, 41.)

Tutkimuksen kannalta toisia kuvia ei voida arvottaa arvokkaammiksi kuin toisia; oleellista on kuvien kontekstin tunnistaminen. Visuaalisen kuvaston valtavien määrän vuoksi onkin tärkeää mihin tutkija suuntaa huomionsa. Visuaalista aineistoa käsiteltäessä fokus on oltava selvä ja aineistoa on rajattava tarkasti. Ennen havainnoinnin aloittamista on mietittävä tarkkaan: Mitä haluan aineistolta kysyä? Mitä ilmiötä pyrin kuvaamaan? (Mustola ym. 2015, 11-12.)

Visuaalista kulttuuria tutkittaessa on siis kyse valinnoista, arvioinnista, merkityksistä ja niiden luomisesta. Kun lastenkirjailija on piirtänyt kuvan, on hän valinnut kuvansa aiheen eli kohteen, jota hän kuvaa. Samalla valitsee tietyn näkökulman. Myös kuvan katsoja, havainnoitsija valitsee analyysiinsä näkökulman. Osa näkökulmasta on tiedostettua ja osa tiedostamatonta. Myöskään kuvien merkitykset eivät aina ole jaettuja ja yhteisiä vaan niitä värittää havainnoitsijan oma tausta. (Mäkiranta 2010, 105.)

Kirjallisella ilmaisulla on tärkeä rooli kommunikaation välineenä ja viestin välittäjänä. Lisäksi voidaan puhua kuvanlukutaidosta, joka voidaan nähdä sosiokulttuurisena taitona. Kuvan lukemisen sosiaaliset ja kulttuuriset käytännöt näyttäytyvät visuaalisina järjestyksinä, joissa kuvat sisältävät vakiintuneita kulttuurisia merkityksiä. Näihin merkityksiin päästään käsiksi juuri kuvan lukutaidon avulla. (Kupiainen 2007, 36–37.) Visuaalisen materiaalin tutkimiseen ei kuitenkaan tarvita erityisiä ”visuaalisia metodeja” vaan tutkimuksessa voidaan käyttää samoja välineitä kuin muillakin tieteenaloilla: sisällönanalyysiä, diskursianalyysiä tai kehysanalyysiä. (Seppänen 2005, 26–28; Mäkiranta 2010, 104–105.)

Lastenkirjojen ilmaisussa yhdistyvät kirjoitettu teksti ja kuvat. Lastenkirjailija tekee valintoja kuvituksen suhteen ja samalla arvioi mitä kuva tuo lisää tekstiin tai miten teksti täydentää kuvaa. Kun lastenkirjallisuutta käytetään tutkimusaineistona, onkin otettava huomioon materiaalin multimodaalisuus eli erilaisten symbolijärjestelmien ja ilmaisumuotojen yhdistyminen. Monilukutaitoa vaativan materiaalin analyysi on usein haastavaa. Tutkijan on huomioitava ilmaisumuotojen yksityiskodit ja niiden välinen vuorovaikutus. Teksti ja kuva luovat yhdessä representaation esittämästään asiasta tai kohteesta. Multimodaalisuus on läsnä lähes kaikkialla, vaikka sitä ei aina tunnisteta. (Mustola ym. 2015, 14; Mäkiranta 2010, 101–102, Seppänen 2005, 90–93.)

2.4 Feministinen kirjallisuudentutkimus ja lukijapositio

Kirjallisuudessa ja kirjallisuudentutkimuksessa on pitkään vallinnut miehinen näkökulma. Sama trendi vaikuttaa vallitsevan lastenkirjallisuudessa. Tutkimuksessa, jossa analysoitiin yli 5000 kappaletta 1900-luvun aikana Yhdysvalloissa julkaistua lastenkirjaa, havaittiin että miespuolisia hahmoja esiintyi otsikoissa lähes kaksi kertaa useammin kuin naispuolisia hahmoja. Lisäksi havaittiin, että miespuolisia hahmoja esiintyi päähenkilöinä (tai keskeisinä henkilöinä) lähes 1.6 kertaa useammin kuin naispuolisia hahmoja. Yhdessäkään kirjasarjassa naispuolisia hahmoja ei esiintynyt määrällisesti enemmän kuin miespuolisia. Tutkijat esittävät, että nämä seikat vaikuttavat lasten käsityksiin sukupuolista. Pojat voidaan oppia hahmottamaan päähenkilöinä ja toimijoina, kun taas tytöt asemoidaan ja he asemoituvat sivurooleihin. Muutoksen kohti sukupuolen representaation määrällistä tasa-arvoa lastenkirjallisuudessa havaittiin olevan epätasaista ja epälineaarista. Kehityksen on todettu kulkevan sykleissä feministisen aktivismin kanssa. (McCabe, Fairchild, Grauerholz & Tope, 2011.)

Myös Suomessa on parin viime vuosikymmenen aikana alettu tutkimaan naisten subjektiivutta yhä enemmän, mutta tyttöjen osallisuus ja toimijuus vaikuttaa edelleen jäävän tutkimuksessa vähemmistöön (Voipio 2015). Feministisen kirjallisuudentutkimuksen avulla pyritään etsimään vastauksia siihen, mikä on tyttöjen rooli ja asema lastenkirjallisuudessa ja millainen toimijuus on tytöille sallittua ja toivottavaa.

Feministinen tutkimuspositio ei tarkoita ainoastaan naisten tai tyttöjen näkökulman korostamista. Feministisen tutkijan lukijapositioista käsin kyseenalaitetaan vallitsevia valtarakenteista ja kulttuurisia normeja. Feministisessä tutkimuksessa kiinnitetään huomiota myös eriarvoisuutta tuottaviin eroihin kuten yhteiskuntaluokkiin, etnisyyteen, uskontoihin ja vammaisuuteen. (Juvonen, Rossi & Saresma 2010, 11-12; Voipio 2015, 16.) Intersektionaalisuutta nostetaan yhä useammin esiin etenkin feministisessä tutkimuksessa. Omassa työssämme keskitymme kuitenkin ainoastaan sukupuolen representaatioihin, jotta pystymme pitämään aineistomme fokuksen ja aineiston määrän kohtuullisena.

Lapsuudentutkimusta ja feminististä tutkimusta yhdistää juuri valtarakenteiden tarkastelu. Kuten sukupuolten välillä, on myös sukupolvien välillä valtaasetelmia. Sukupolvien väliset suhteet ovat myös epätasapainossa, toimijuus ja osallisuus eivät jakaudu tasa-arvoisesti. Näitä asetelmia pyritään tuomaan esiin myös lapsuudentutkimuksessa. (Alanen 2009: 22–25, Lämsä 2017.)

3 SUKUPUOLI, REPRESENTAATIO JA KATSE

Lapsuus on tärkeää aikaa sukupuoli-identiteetin muotoutumisen kannalta. Esiopetukseen mennessä lapset ovat oppineet kategorioimaan itsensä sukupuolen suhteen. Sekä roolimallien, että tarinoiden avulla lapset oppivat kaksinapaiseen sukupuolijärjestelmäämme. (McCabe ym. 2011, 200–201.) Nykyään tämä kaksinapaisuus on kyseenalaistettu ja tasa-arvokeskusteluun on noussut ymmärrys sukupuolen moninaisuudesta sekä sukupuolen kokemisen ja esittämisen tavoista (THL 2021). Ei siis ole yhdentekevää, minkälaisia sukupuolen roolimalleja ja identiteetin rakennuspalikoita lapsille tarjotaan lastenkirjallisuuden kautta varhaislapsuudessa ja varhaiskasvatuksessa.

3.1 Representaatio ja katse

Representaatio on tapahtuma, jossa kuviin, objekteihin tai ihmisiin yhdistetään merkityksiä ja näitä merkityksiä peilataan ympäröivään maailman ja sosiaalisiin suhteisiin. Representaatio on symbolinen esitystapa tai merkki, joka viittaa johonkin muuhun tai edustaa jotain muuta. Representaatio viittaa myös merkityksenantoon toimintana. Representaatio esittää, edustaa ja tuottaa mielikuvia. Samalla kun kuva tai objekti esittää jotain se myös edustaa jotain yleisempää. Tuotavuus tarkoittaa sitä, että representaatio tuottaa ja rakentaa erilaisia arvoja, mielikuvia ja määritelmiä. (Paasonen 2010.)

Sukupuolta ja sen representaatioita ovat käsitelleet muun muassa Susanna Paasonen artikkelissaan ”Sukupuoli ja representaatio” (2010). Hän kirjoittaa sukupuolten representaatioiden lisäksi niiden merkityksestä yhteiskunnassa, representaatiojärjestelmistä ja representaatioanalyysistä. Myös Päivi Heikkilä-Halttunen käsittelee tasa-arvoa suomalaisen lastenkirjallisuuden historiassa artikkelissaan ”Lasten kuvakirjojen pitkä tie tasa-arvoisiin esitystapoihin” (2013). Myös kansainvälistä tutkimusaineistoa on saatavilla. Tutkimus ”Gender in Twentieth-Century Children’s Books” (McCabe, ym. 2011) käsittelee sukupuolta ja sen ilmenemistä 1900-luvun lastenkirjallisuudessa. Tutkimus on laaja ja sen aineistona

oli yli 5000 Yhdysvalloissa julkaistua lastenkirjaa. Lapsuudentutkimuksen näkökulmasta on myös tutkittu miten lapsuutta representoidaan mediakulttuurissa (mm. Lämsä 2017).

Representaatiot vaikuttavat oleellisesti siihen, kuinka hahmotamme ympäristöämme. Ne eivät vain toista tai heijasta vallitsevia yhteiskunnallisia vakioita, vaan tuottavat ja rakentavat uusia ja vaihtoehtoisia käsityksiä. Mediatutkimuksessa tunnistetaan, että representaatiot ovat myös välittyneitä ja niihin vaikutaan muun muassa leikkauksen ja editoinnin keinoin ja niiden tuottaminen nojaa normeihin ja konventioihin. Representaatioiden vastaanottajat vertaavat uusia kuvia ja kuvastoja omiin edeltäviin representaatioihinsa, totuttuihin esittämisen tapoihin sekä peilaavat niitä suhteessa omiin näkemyksiinsä ja arvoihinsa. Tässä representaatiojärjestelmässä on kyse vuosisatojen tai kasautuneesta kulttuurisesta konstruktiosta, jossa tekstit, kuvat, kuvaukset, oletukset ja yhteydet kohtaavat. Representaatiojärjestelmät ovat sisäisesti ristiriitaisia ja jatkuvassa muutoksessa. (Paasonen 2010, 41–42.)

Visuaalisen kulttuurin tutkijan, dosentti Janne Seppäsen (2005) mukaan representaation käsitettä voidaan tulkita erilaisista lähtökohdista ja se voidaan hahmottaa kolmesta näkökulmasta: reflektiivisesti, intentionaalisesti tai konstruktiivisesti (Seppänen 2005, 94–96). Tutkimuksessamme olemme valinneet konstruktiivisen lähestymistavan, jossa emme kysy miten representaatio vastaa totuutta tai mitä tekijät ovat tavoitelleet vaan pohdimme, millaista todellisuutta ja sukupuolen representaatiota Tatu ja Patu -lastenkirja tuottaa ja millä keinoin.

Sukupuolten määrällinen representaatio on vaihdellut lastenkirjallisuudessa suuresti 1900-luvun aikana. On ollut myös aikakausia, jolloin pääosassa olevien hahmojen esittäminen on ollut ainakin määrällisesti tasa-arvoisempaa. Tutkijat linkittävät tämän yhteiskunnallisiin muutoksiin kuten sotiin, taloustilanteeseen ja feministisen aktivismin nousu- ja laskukausiin. (McCabe ym. 2011.)

Representaation käsitteen lisäksi kuvallisen kulttuurin tutkimuksessa käytetään yleisesti käsitettä ”katse” (*gaze*). Käsitteen juuret ovat Laura Mulvey'n elo-

kuvan tutkimuksessa 70-luvulla, mutta se on sittemmin otettu laajemmin kulttuurin tutkimuksen ja mainosten, kuvien ja taiteen tutkimuksessa. (Seppänen 2005, 52–57.)

Visuaalisen kulttuurin tutkiminen on katseen kohteen mutta myös katsojan tarkastelua. On tunnistettava, että katseen kohteena olevalla kuvalla tai objektilla on katsoja, joka ei ole tulkinnasta erillinen. Katseen käsitteeseen liittyy myös sen tunnistaminen, että katse ja tulkinta sisältävät aiempien tulkintojen ketjun. Vaikka annamme itse merkityksiä kuville, ne asettuvat aiempien merkitysten ja tulkintojen ketjuun. Katse on siis konventionaalinen ja normatiivinen. Visuaalisen kulttuurin tutkimuksen tavoitteena on osoittaa ja kritisoida näitä kuvan normatiivisen esittämisen tapoja. (Vänskä 2007, 68–69.)

Feministisessä kulttuurintutkimuksessa on selvitetty paljon sitä, miten sukupuoliuttaminen ja sukupuoliuttuminen tapahtuvat normien ja ”katse-järjestelmien” sisällä. Katseen voi nähdä valtasuhteena, jossa katsoja asettuu tulkinnassa etusijalle ja suuntaa katseensa kohteeseen tietystä näkökulmasta. Katse ja tutkijan positio ohjaavat siis myös tutkijan havaintoa. Katse alakäsitteinä voidaan nähdä esimerkiksi vastakatse, jossa katsojalla on kysyvä ja kyseenalaistava asenne (Lämsä 2017, Vänskä 2007: 69). Katse nähdään usein myös sukupuolien välisenä kuten Mulveyn käsitteessä *malegaze*, mieskatse (Rossi 2003, 17,29; Seppänen 2005, 54.) Toisaalta katse voidaan lapsuustutkimuksessa nähdä myös sukupolvien välisenä. Tiina Lämsä puhuu tutkimuksessaan sukupolvisesta katseesta. Katseen käsite määrittää representoinnin käytänteitä ja lapsuuskuvaa. Näin katseen käsite ulottuu Lämsän tutkimuksessa koskemaan myös representaation tuottamisen prosessia ja liittyvän sukupolvien välisiin odotuksiin, tunne-siteisiin ja konteksteihin. (Lämsä 2017, 22, 69.)

3.2 Sukupuoli kirjallisuustutkimuksessa

Kun tarkastellaan sukupuolta kirjallisuudessa, voidaan puhua myös performatiivisesta lukemisesta. Sukupuolen performatiivisuus on Judith Butlerilta lähtöisin oleva teoria. Sen mukaan teoilla ja eleillä luodaan harhakuva sisäisesti jäsenyneestä sukupuoliytimestä. Sukupuolella "ei ole mitään ontologista, olemiseen liittyvää statusta irrallaan niistä monenlaisista teoista, jotka muodostavat sen todellisuuden." Tällainen sukupuoliydin on siis harha, jota pidetään yllä. Jotta sukupuoli merkitys muodostuisi, tarvitaan toimijuutta ja toistoa. Subjekti muodostuu siis sääntömääräytyneiden diskurssien kautta. Kuitenkin käsky olla jostain ennalta annettua sukupuolta tuottaa myös poikkeavuuksia, jotka todistavat näiden luonnollisena pidettyjen sääntöjen performatiivisen statuksen. Esimerkiksi termillä "naiset" ei voida viitata mihinkään yhteiseen identiteettiin, sillä nainen ei ole kaikkea, mitä on naiseksi kutsuttu. Sukupuoli muodostuu eri tavoin eri konteksteissa ja identiteettiin vaikuttaa muukin, kuin sukupuoli, kuten esimerkiksi luokka, etnisyys, seksuaalisuus ja alueellisuus. Sukupuolta ei siis tule tulkita miksikään pysyväksi identiteetiksi, vaan rakennetuksi identiteetiksi, joka muodostuu tekojen ja toiston avulla ja johon sosiaalinen yhteisö uskoo ja pitää yllä. (Butler 2010.) Butler on myöhemmin tarkentanut tätä teoriaansa esimerkiksi transsukupuolisuuden näkökulmasta sekä vastauksensa saamaansa kritiikkiin (esim. Butler 1993, Butler 2004), mutta sen pääajatuksena on se, että sukupuolta performoidaan tekojen kautta. Kysymys ei kuitenkaan ole yksittäisistä teoista, vaan pikemminkin normien uudelleen toistosta.

Performatiivisella luennalla viitataan tähän Butlerin teoriaan. Kun kirjallisuudessa käsitellään erilaisia identiteettejä, ollaan yhteydessä yhteiskunnassamme sopivana pidettyihin elementteihin. Representaatiota tuotetaan lainaten ja toistaen performatiivisesti kulttuurissamme valmiina olevia subjektin esittämisen tapoja. Performatiivit eivät siis todista jonkin olemassaoloa, vaan tuottavat tapaa olla olemassa tavalla, joka on kulttuurisesti ja sosiaalisesti hyväksyttävää. (Karkulehto 2007, 86–87.) Sen sijaan, kun kirjoitetaan sukupuolesta, teksti ei toista jotain, mikä on valmiiksi luonnollista ja olemassa yhteiskunnassa, vaan heijastaa sitä, mikä yhteiskunnassa nähdään oikeana, eli minkä kautta sukupuolta

performoidaan. Näin ollen sukupuoli ja sen ilmaisun muodot ovat kulttuurisidonnaista: se, että sukupuolesta kirjoitetaan tietyn normin kautta, ei ole todiste tämän normin paikkansapitävyydestä, vaan todiste kulttuurissa olevista odotuksista. (Karkulehto 2008, 210–211.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimuksen toteuttaminen alkoi aiheen valitsemisen jälkeen tutkimuskysymysten muodostamisesta sekä tutkimusaineiston etsimisestä, josta siirryimme alustavien analyysien kautta toteuttamaan tutkimusta havaintomatriisin (Liite 1) kautta. Tutkimuksemme on laadullista tutkimusta. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten lähdemme analysoimaan aineistoa. Emme tee suoraa tilastointia kirjojen sukupuolittuneista elementeistä, vaan keskitymme enemmän siihen miten ja minkälaisilla tavoilla sukupuolta esitetään aineistossamme. Näin ollen tutkimuksessa on tilaa myös omalle tulkinnallemme. Tutkimuksemme on kytkeytynyt ihmistieteisiin, minkä vuoksi laadullinen tutkimus on tähän tutkimukseen sopiva tutkimusmuoto (Tuomi & Sarajärvi 2018, 73).

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksemme tavoitteena on selvittää, miten sukupuolta representoidaan kahdessa valitsemassamme *Tatu ja Patu* -kirjassa. Haluamme myös havaintomme pohjalta hahmottaa sukupuolen representaatiosta *Tatu ja Patu* -kirjasarjassa. Valitsimme kirjat, joiden ilmestymisen välillä oli monta vuotta aikaa, jotta voisimme saada laajempaa kuvaa siitä, miten sarja representoi sukupuolta.

Tutkimuskysymyksemme ovat:

1. Miten naishahmoja representoidaan *Tatu ja Patu Päiväkodissa* sekä *Tatu ja Patu Tapaus Etsivinä: Tapaus puolittaja* -lastenkirjoissa
2. Miten mieshahmoa representoidaan *Tatu ja Patu Päiväkodissa* sekä *Tatu ja Patu Etsivinä: Tapaus Puolittaja* -lastenkirjoissa
3. Miten muita hahmoja representoidaan *Tatu ja Patu Päiväkodissa* sekä *Tatu ja Patu Etsivinä: Tapaus Puolittaja* -lastenkirjoissa

4.2 Tutkimusaineisto

Hankimme tietoa lastenkirjojen tarjonnasta ja suosituista sarjoista. Valitsimme analysoitavaksi kaksi kirjaa Tatu ja Patu -sarjasta, sillä se on Suomessa suosittu ja sitä luetaan paljon. Näin ollen oletimme, että sarjalla voi olla mahdollisuus yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen ja että näitä kirjoja on mahdollista käyttää pohdinnan apuna sukupuolisensitiivisessä kasvatustyössä. Kirjoissa on myös ainutlaatuinen, rikas ja runsas kuvitus, joka voi tarjota paikkoja pohtia sukupuolen esityksiä.

Aineiston valinnan aloitimme perehtymällä useisiin sarjan teoksiin. Ensimmäisen lukukierroksen jälkeen valitsimme aineistoomme kirjan Tatu ja Patu Päiväkodissa (2004). Päädyimme tähän valintaan, koska hahmogalleria ja kirjan teksti vaikuttivat tukevan hyvin tutkimuskysymyksiämme ja antavan vastauksia niihin. Tutustuimme kirjaan tekemällä alustavan havainnoinnin. Totesimme alustavan havainnoinnin ja sen kirjaamisen jälkeen, että kirja soveltuu tarkempaan tarkasteluun tutkimuskysymystemme näkökulmasta. Toiseen kirjaan päädyimme, kun kävimme läpi viimeisimpinä ilmestyneitä Tatu ja Patu -kirjoja. Päädyimme valitsemaan kirjan Tatu ja Patu etsivinä (2016), koska se oli yhtenäinen Tatu ja Patu Päiväkodissa -kirjan kanssa: siinä oli yksi yhtenäinen pitkä tarina sekä kirjan kuvitus ja teksti olivat samalla lailla rakennettuja kuin Tatu ja Patu Päiväkodissa -kirjassa.

4.3 Aineiston analyysi

Seuraavaksi aloitimme aineiston analyysin. Se tapahtui sisällönanalyysin, representaation analyysin ja muodostamme havaintomatriisin avulla.

4.3.1 Sisällönanalyysi ja representaation analyysi

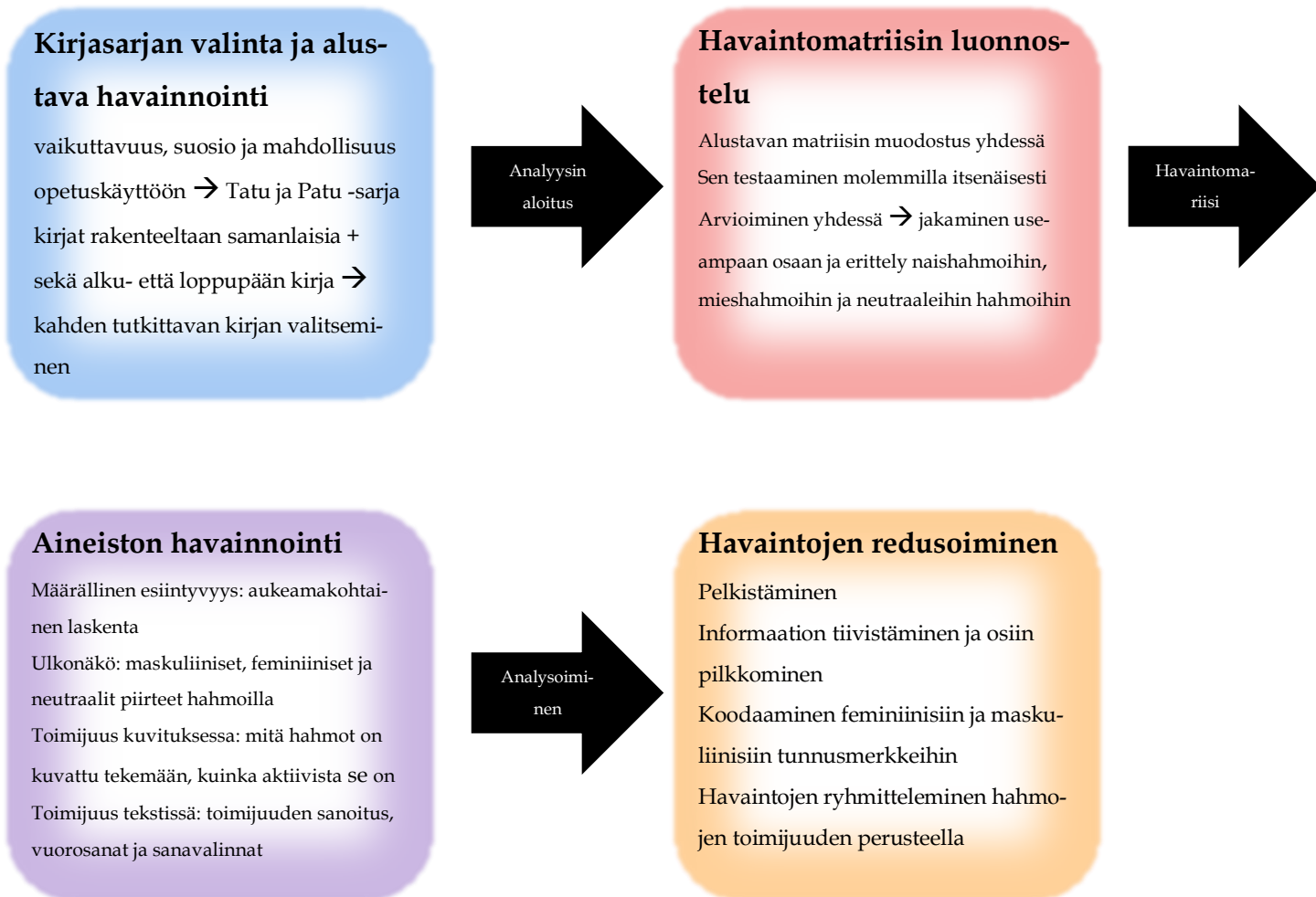
Tutkimuksemme menetelmä on sisällönanalyysiä. Se on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan hyödyntää laajasti laadullisen tutkimuksen parissa. Sisällön

analyysin avulla mahdollistuu monenlainen ja monipuolinen tutkimuksen tekeminen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103). Se on myös menetelmä, jossa etsitään merkityssuhteita ja -kokonaisuuksia ja joiden tulokset esitetään sanallisina tulkin-toina. Sisällönanalyysimme on aineistolähtöistä. Tämä tarkoittaa, että pääpaino on aineistossa ja siinä edetään yksittäisistä havainnoista yleisempiin väitteisiin. (Vilkka 2015, 139–140.) Sisällönanalyysin avulla on mahdollista monien erilaisten kirjallisessa muodossa olevien dokumenttien analysoiminen, mukaan lukien kirjojen. Sisällönanalyysin avulla aineisto saadaan kerättyä johtopäätöksiä varten. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 177.) Käytämme induktiivista analyysia, jonka avulla on usein mahdollista paljastaa myös odottamattomia seikkoja. Lähtökohtana ei ole teorian testaaminen vaan aineiston monipuolinen tarkastelu. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 164.)

Lisäksi tutkimuksemme voi nähdä representaatioanalyysinä, joka pyrkii hahmottamaan todellisuuden ja representaatioiden välistä suhdetta. Tapamme hahmottaa ihmisryhmiä vaikuttaa myös siihen tapaan, miten kohtaamme ja kohtelemme heitä. Sosiaaliset suhteet ruokkivat representaatioita ja vastavuoroisesti toisinpäin. Kyseessä on yhteiskunnallinen vuoropuhelu, jossa koko yhteiskunta, politiikka, kulttuuri ovat vuorovaikutuksessa. (Paasonen 2010, 43–46.) Rajaamme representaation koskemaan sukupuolta. Näin ollen kirjoista jää analyysimme ulkopuolelle paljon muunlaista representaatiota. Kuitenkin pelkästään sukupuolen representaatiosta on mahdollista löytää paljon materiaalia. Näin ollen meidän pitää olla tarkkana, kun teemme rajausta ja valintoja siitä, mitä otamme analyysiin mukaan, jotta tutkimuksesta ei tule liian laajaa.

4.3.2 Havaintomatriisin muodostaminen

Analysoimme aineistoamme havainnoimalla kirjojen kuvitusta ja tekstiä.

Kuvio 1 Analyysipolku

Luimme aineistoksi valikoimamme tekstit ja kuvitukset useaan kertaan. Alustavien havaintojen ja lähilukemisen tukena käytimme seuraavia kysymyksiä:

Kuinka paljon eri sukupuolta edustavia hahmoja kuvissa ja tarinassa esiintyi määrällisesti?

Miten tyttöjä on kuvattu ulkoisesti? Miten poikia on kuvattu ulkoisesti?

Miten naisia on kuvattu ulkoisesti? Miten miehiä on kuvattu ulkoisesti?

Onko kuvituksessa ulkoisesti neutraaleja tai muun sukupuolisia hahmoja ja miten heitä on kuvattu ulkoisesti?

Miten poikien toimintaa on kuvattu? Miten tyttöjen toimintaa on kuvattu?

Miten naisten toimintaa on kuvattu? Miten miesten toimintaa on kuvattu?

Miten ulkoisesti neutraalien tai muun sukupuolisten toimintaa on kuvattu?

Jo alustavan havainnoinnin myötä tärkeäksi näkökulmaksi nousi se, mitä ulkoisia piirteitä tulkitsemme feminiiniksi, maskuliiniseksi tai neutraaleiksi. Media- ja kulttuuritutkijat ovat tutkineet sukupuolten esittämistä lastenkulttuurissa. Jessica Birthisel (2014) on tutkinut Disneyn piirrettyjä. Hänen analyysinsä mukaan katsoja tunnistaa hahmot joko maskuliiniseksi ja feminiiniksi tiettyjen piirteiden mukaan. Tämä koskee myös muita kuin ihmishahmoja. Elokuvasa tai animaatiossa hahmon sukupuolta määritetään usein hahmon äänen kautta. Feminiinisyyttä rakennetaan asujen ja asusteiden avulla. Feminiinisten hahmojen silmäripset ovat tuuheammat ja vahvemmat sekä huulet täyteläisemmät ja selkeämmin erottuvat. Maskuliinisuutta rakennetaan näiden piirteiden puuttumisen kautta mutta myös sosiaalisen maskuliinisuuden kautta. Hahmojen maskuliinisuutta käsitellään suhteissa muihin tarinan hahmoihin: usein isä/poika-suhteiden, kilpailuasetelman muiden maskuliinisten hahmojen välisinä suhteina kuten hahmojen välisenä kamppailuna liittyen hahmojen asemaan, taitoihin tai romanttiseen rakkauteen. (Birthisel 2014, 341–345.)

Kävimme keskustelua siitä mitä piirteet kuvituksessa hahmotamme feminiinisinä, maskuliinisina tai neutraaleina. Kumpikin meistä teki tämän jälkeen lähdekirjoista oman, erillisen havainnointimme. Tämän jälkeen vertasimme havaintojamme ja kävimme keskustelua niistä. Näin saimme analyysiimme triangulaatiota. Tutkijatriangulaatio tarkoittaa, että aineiston havainnointiin ja analysointiin osallistuu useampi henkilö. Tämä parantaa osaltaan tulkintojen monipuolisuutta ja validiutta. (Hirsjärvi ym. 2010, 233.)

Parantaaksemme alustavien havaintojemme systemaattisuutta ja jäsentääksemme jatkokäsittelyä aloimme muokata havainnointimatriisia (Liite 1). Havainnotmatriisiin nostimme tutkimuskysymyksen kannalta kiinnostavia ja merkityk-

sellisiä kysymyksiä. Teimme ensimmäisen version matriisista ja sitä testattamme, arvioimme sen toimivuutta. Päädyimme muokkaamaan matriisia jakamalla sen useampaan osaan ja selkiyttämällä sitä, mitä oikeastaan havainnoimme.

Matriisin ensimmäisessä osassa keskityimme hahmojen esiintyvyyteen ja sen tiheyteen. Kampailimme pitkään sen kanssa minkälaisen laskutavan valitsimme, laskisimmeko hahmot kuvakohtaisesti, aukeamakohtaisesti vai jollain muulla perusteella. Päädyimme testauksen ja yhteisen keskustelun sekä seminaareissa saamamme palautteen perusteella laskemaan hahmot aukeamakohtaisesti. Päähenkilöt esiintyvät sekä tekstissä että kuvituksessa eniten. Jos Tatu ja Patu olisi laskettu joka kuvasta erikseen, niin se vääristäisi maskuliinisten hahmojen esiintyvyyden kokonaismäärää. Näin saimme tarkemman kuvan siitä kuinka paljon eroja feminiinisten, maskuliinisten ja neutraalien hahmojen esiintyvyydessä on ja suunnan hahmojen sukupuolen määrittämiseen. Molemmissa kirjoissa esiintyy sekä naishahmoja, mieshahmoja että hahmoja, joista emme saaneet sukupuolta tulkittua. Tatu ja Patu Päiväkodissa -kirjassa määrällisesti naishahmoja esiintyy enemmän kuin mieshahmoja viidellä aukeamalla. Mieshahmoja esiintyy enemmän kuudella aukeamalla. Neutraaleja hahmoja esiintyy jokaisella aukeamalla vähiten. Tatu ja Patu Etsivinä -kirjassa puolestaan jokaisella aukeamalla paitsi yhdellä esiintyy määrällisesti enemmän mieshahmoja kuin naishahmoja ja kirjassa on myös useampi aukeama, jossa esiintyy vain mieshahmoja, sillä monella aukeamalla ovat pelkästään Tatu ja Patu. Hahmojen vaateituksessa pystyi näkemään sukupuolittavia piirteitä ja sen lisäksi mieshahmoille oli usein piirretty leveämpi leuka kuin naishahmoille. Teimme myös tulkinnan siitä, että jos hahmolla oli feminiininen nimi, oli hän naishahmo ja jos nimi oli maskuliininen, oli hahmo miespuolinen.

Toisessa osassa kirjasimme hahmojen ulkoista esittämistä. Teimme havaintoja siitä, mitä maskuliinisia ja feminiinisiä piirteitä hahmoille on kuvattu ja mitkä hahmot tulkitsemme neutraaleiksi ja millä perusteilla. Kolmanteen osaan matriisista keräsimme havaintoja siitä, miten hahmojen toimintaa on kuvattu kuvituksessa ja minkälaisena feminiinisten sekä maskuliinisten hahmojen toiminta

on kuvattu. Havainnoisimme myös ovatko neutraalit hahmot kuvituksessa toimijoina vai sivurooleissa. Neljänteen osaan matriisista keräsimme havaintoja siitä, miten hahmojen toimintaa on kuvattu tekstin tasolla, miten hahmojen toimintaa ja rooleja on sanoitettu, miten hahmoilla on puheenvuoroja ja ketkä tekevät aloitteita sekä vastaavatko hahmojen sukupuolitettut nimet hahmojen ulkoista kuvausta. Havainnoisimme myös miten neutraalien hahmojen toimintaa on kuvattu tekstin tasolla ja onko neutraaleilla hahmoilla vuorosanoja.

Kun matriisi työkalu oli saatu eriytettyä neljään selkeään osaan, lähdimme työstämään ensimmäistä kirjaa. Havainnointimatriisien täyttämisen jälkeen pelkistimme eli redusoimme havaintomme. Pelkistäminen on informaation tiivistämistä ja pilkkomista osiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–109.) Koodasimme aineistosta usein esiintyviä feminiinisyyden ja maskuliinisuuden tunnusmerkkejä ja ryhmittelimme havaintojamme hahmojen aktiivisuudesta tai passiivisuudesta ja toimijuudesta. Näin tuotimme havaintojemme pohjalta tiiviimmän kuvauksen siitä, minkälaisia sukupuolen representaatioita aineistosta nousee.

4.4 Eettiset ratkaisut

Visuaalisen lastenkirjallisuus aineiston kohdalla eettiset ratkaisumme liittyvät aineiston rajaamiseen ja valintaan sekä havaintojen järjestelmällisyyteen ja tarkkuuteen. Pyrimme tutkimuksessamme noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä. Tämä tarkoittaa, että noudatamme tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja. Tiedonhankinta ja tulosten julkaisussa pyrimme olla tutkimuksen kriteerien mukaista ja eettisesti kestävä. Olemme pyrkineet tuomaan tutkijoiden työtä esiin ja huomioimaan lähteitä ja niihin viittaamista asianmukaisesti ja kunnioitavasti. Lisäksi tutkimuksen suunnittelu, toteutus ja raportointi tapahtui asetettujen vaatimusten mukaisesti. (kts. Tuomi & Sarajärvi 2018, 150–151.)

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota seuraaviin asioihin: tutkimuksen kohde ja tarkoitus, oma sitoutuminen tutkijana tässä tutkimuksessa, aineiston keruu, tutkimuksen tiedonantajat, tutkija-

tiedonantaja-suhde, tutkimuksen kesto, aineiston analyysi, tutkimuksen luotettavuus, tutkimuksen raportointi. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 151, 163–164.) Valitsimme kirjallisuusaineiston, jota tarkastelimme laadullisesti, merkitsi sen tiedostamista että sekä aineiston valinta ja analysointivaiheessa on paljon omien valintojemme ja tulkintamme varassa. Näin ollen meidän täytyi muistaa oma lukijapositionemme, kun tarkastelimme kirjoja ja niiden representaatiota. Kirjojen tulkinnassa meillä molemmilla on omat lähtökohtamme ja oma historiamme vaikuttaa siihen, mitä ja minkälaisia tulkintoja aineistosta nousee.

Feministinen tutkimus on alkanut painottaa tutkijan katseen ehdollisuuden ja vallanalaisuuden analysointia. Tutkija ja havainnoitsija kohtaa kysymyksen siitä onko kvalitatiivisen tutkimuksen mahdollista tavoittaa tekstin tuottamaa representaatiota. Tutkijan on tunnistettava itsensä historiallisesti positioituna ja inhimillisenä havainnoitsijana. Tutkijan ”oma katse” on aina toisten katseiden edeltämää ja näin kulttuurin ja normien kyllästämä. Tutkijan katse on kulttuurinen ja historiallinen. (Koivunen 2004, 248.)

Koska tarkastelemme vain tiettyä kirjasarjaa, emme voi saada kattavaa kuvaa siitä, minkälaista representaatiota lastenkirjallisuus kokonaisuudessaan tarjoaa, vaan voimme tutustua siihen, minkälaisia representaatiota juuri näissä kirjoissa on tuotettu. Lisäksi se, että olemme valinneet juuri kirjallisuuden tutkimuskohteeksi, on jo merkittävä valinta, joka osaltaan rajaa analyysiä. Lastenkirjallisuudelle, ja kirjallisuudelle viihteenä on nykyään paljon kilpailijoita, sille lapsille on suunnattu paljon erilaisia elokuvia, televisio-ohjelmia ja pelejä, jotka voivat viedä huomiota ja aikaa kirjallisuuteen tutustumiselta. Kirjallisuus on kuitenkin hyvin tehokas tuki lapsen kehitykselle, jonka vuoksi sen vaikutusalueetta ei tulisi väheksyä.

5 TULOKSET

Analyysin pohjalta muodostimme käsityksen kirjojen representaatiosta jaettuna nais- ja mieshahmoin, sekä sellaisiin hahmoin, joiden emme tulkinneet edustavan naisia eikä miehiä. Tarkastelimme representaation kautta kirjojen hahmojen kuvausta ulkonäön ja toimijuuden suhteen. Muodostimme analyysin perusteella kirjoista löytyviä hahmotyyppejä.

Naishahmot	Mieshahmot	Muut hahmot
Toimielias pikkutyttö <ul style="list-style-type: none"> feminiinisyys rakentuu asujen ja asuteiden kautta vie tarinaa eteenpäin aktiivinen toimija 	Sukupuolirooleilla leikittelevä päähenkilö <ul style="list-style-type: none"> maskuliinisuus ulkoisista piirteistä kuitenkin myös feminiinisiä piirteitä, kuten asut paljon toimijuutta, mutta myös huumorin kohteina 	Näkymätön ja neutraali hahmo <ul style="list-style-type: none"> ei näkyviä maskuliinisia tai feminiinisiä piirteitä vain vähän toimijuutta, taustahahmoja
Feminiinisyttä parodisoiva lapsihahmo <ul style="list-style-type: none"> ylikorostuneet naiselliset piirteet, esim. voimakas meikki huumoria naiseudesta, mutta myös iän ja roolin ristiriidasta 	Taustalla vaikuttava pikkupoika <ul style="list-style-type: none"> maskuliinisuus rakentuu asujen kautta taustalla vauhdikasta toimintaa, mutta eivät tarinan keskiössä 	
Aikuinen nainen hoivaroolissa <ul style="list-style-type: none"> naisellisuuden rakentaminen ulkoisten piirteiden kautta lasten kanssa toimiminen ja heistä huolehtiminen 	Sivuun jäävä aikuinen mies <ul style="list-style-type: none"> miehyyden rakentuminen ulkoisten piirteiden kautta laaja hahmogalleria, mutta ei paljon aktiivista, tarinaa eteenpäin vievää toimijuutta 	

Kuvio 2 Tuloksista muodostetut hahmotyypit

5.1 Naishahmojen representaatio Tatu ja Patu -kirjoissa: aktiivisia pikkutyttöjä ja hoivaavia naisia

Huolimatta siitä, että kirjojen päähenkilöinä ja näin ollen selvästi myös keskeisimpinä hahmoina olivat mieshahmot Tatu ja Patu, oli kirjoissa sivuhahmoina myös keskeisiä naishahmoja. Tatu ja Patu päiväkodissa - kirjan keskeisimmät

naishahmot olivat päiväkodin lapset Laura ja Oona sekä ”päiväkodin tädiksi” kutsuttu Heidi. Tatu ja Patu etsivinä-kirjassa naishahmot olivat nimikkohahmo Puolittajaksi paljastuva Aada sekä hänen äitinsä Sanna ja isosiskona Pinja. Sen lisäksi kirjoissa oli taustahahmoina myös muita naishahmoja, jotka koostuivat lähinnä päiväkodin lapsista, Aadan syntymäpäiväjuhlien vieraista, päiväkodin toisesta naistyöntekijästä sekä lasten huoltajista.

Toimielias pikkutyttö

Sekä Tatu ja Patu päiväkodissa että Tatu ja Patu etsivinä-kirjoissa on naishahmoina päiväkotikäisiä tyttöjä. Näiden tyttöjen ulkonäössä on paljon yhtäläisyyksiä ja heidän ulkonäössään on sukupuolittavia piirteitä, jotka koodittavat hahmoa naispuolisiksi. Hahmot ovat pukeutuneet pääasiallisesti neutraalisti, kuten housuihin ja t-paitoihin, mutta vaatetukseen feminiinisiä piirteitä tuovat tyyli ja värit: Laura on pukeutunut punaisiin, pinkkeihin, keltaisiin ja oransseihin vaatteisiin ja Oona pääasiallisesti pinkkeihin. Aada rikkoo tätä kaavaa hieman, sillä hänen vaatteidensa väri on hyvin neutraali. Aadan tapauksessa voi toisaalta tulkita, että topin malli representoi feminiinisyyttä. Sen lisäksi Aada pitää kirjassaan myös juhramekkoa päällä. Myös Laura pitää kirjassa mekkoa ollessaan osa päiväkodin teatteriesitystä.

Vaatteiden lisäksi näiden hahmojen feminiinisyyttä representoidaan myös muilla ulkoisilla piirteillä. Kaikilla näistä hahmoista on joko pidemmät hiukset kuin mieshahmoilla tai hiukset ovat kiinni värikkäillä hiusnauhoilla: esimerkiksi Oonalla on ponnari ja Aadalla letit. Kirjassa on myös nimettöminä taustahahmoina muita samanikäisiä tyttöjä ja heihin liittyy myös samoja piirteitä kuin näihin nimettyihin tyttöhahmoihin: tyttöhahmoilla on yleisemmin poikahahmoja pidemmät hiukset, asusteita sekä värikkäämmät vaatteet, joiden kautta representoidaan feminiinisyyttä ”pikkutyttö” hahmolle. Uudemmassa kirjassa juhlietaan syntymäpäiviä, joten usealla tyttöhahmolla on päällään hame tai mekko ja näin hahmojen feminiinisyyttä tulee korostetuksi enemmän kuin aikaisemmassa kirjassa. Toisaalta taas kirjasta löytyy kaavasta poikkeavaa representaatiota: Aada vaihtaa juhlavaatteet takaisin neutraalimpaan vaatetukseen jo ennen kuin juhlat

ovat ohi ja eräällä tyttölapsella on juhlissa supersankarielokuvista tuttu Thor-puku päällään. Hahmojen feminiininen pukeutuminen selittyy myös juhla-kontekstilla eikä sitä kuvituksessa korosteta eriarvoiseksi kuin maskuliinista ulkonäköä, ainakaan naishahmojen osalta.

Näiden pikkutyttöjen toimijuus rakentuu sekä perinteisemmälle kuvaukselle naiseudesta että myös aktiiviselle toimintaan osallistumiselle. Tatu ja Patu päiväkodissa kirjassa tyttöhahmoja esitetään lukemassa, hoivaamassa nukkeja, imemässä peukaloa, hakemassa turvaa aikuisesta ja laittamassa hiuksia sekä leikkimässä meikkaus/kampauk-päällelulla. Sen lisäksi näytelmässä Laura esittää prinsessaa ja toinen nimetön tyttöhahmo hovineitiä. Tatu ja Patu etsivinä -kirjassa tällainen perinteisempi kuvaus tyttölapsista jää vähemmälle, sillä kirjan keskittyy enemmän pelkästään Tatuun ja Patuun sekä Aadaan, jonka toiminnan kuvaus ja toimijuus on laajempaa. Tosin kirjassa on paljon tyttöjä, joilla on mekko päällä, minkä voi nähdä olevan perinteisempää representaatiota.

Tyttöjä esitetään myös leikkimässä autoilla, kaivamassa hiekkaa ja tekemässä hiekkakakkuja sekä käyttämässä porakonetta ja johtamassa toimintaa. Laura on kirjan lapsijoukosta aktiivisin toimija, joka tuo tyttörooliin perinteisestä passiivisesta sivustaseuraajaroolista poikkeavaa toimijuutta ja representaatiota. Tällainen sivustaseuraajan rooli asettuu enemmän Oonalle: hän ei puhu eikä tee samalla lailla aktiivisesti päätöksiä kuin Lauran hahmo. Hahmo on kyllä toiminnassa mukana, mutta ei viemässä sitä eteenpäin. Siitäkin huolimatta myös Oonan roolissa on aktiivisuutta, sillä hänet kuitenkin kuvataan kohtauksissa aina tekemässä jotakin, kuten vaikka olevan mukana näytelmässä.

Myös toisen kirja tarjoaa toisenlaista, normia rikkovaa representaatiota tyttöhahmoista. Aadan juhlissa kuvataan tyttölapsi, joka leikkii Thor -leikkiä. Sen lisäksi Aada on hyvinkin aktiivinen toimija, onhan hän itse Puolittaja. Paljastuu, että hän on karsinut omatoimisesti perheensä tavaroita, koska hänen mielestään heillä on liikaa tavaraa ja vähempikin riittäisi: kirjassa muun muassa näytetään, kuinka Aada yrittää leikata vesiletkun poikki, jotta vettä ei kuluisi turhaan. Aadaa kuvataan viisaaksi ja hänen ajatuksiaan kirkkaiksi, hän ei ole "eilisen teeren tyttö." Aadan esimerkin kerrotaan inspiroivan Patua. Huolimatta siis siitä, että

kirjan aktiivisimmat hahmot ovat Tatu ja Patu, on kirjassa myös paljon aktiivista toimintaa naispuolisten hahmojen suunnalta.

Feminiinisyyttä parodisoiva tyttölapsi

Feminiinisyyttä myös parodioidaan kirjoissa. Aadan isosisko, Pinja, on teini-ikäinen tyttö, jolla on voimakas meikki ja paljon koruja sekä esimerkiksi näkyvää kynsilakkaa. Nämä kaikki piirteet ovat korostettuja verrattuna muihin hahmoin. Myös Lauran kautta parodioidaan feminiinisyyttä, kun hän esittää päiväkodin näytelmässä prinsessaa. Tällöin hänen asuunsa kuuluu mekko, kengät, hanskat, kruunu ja meikkiä. Feminiinisiä piirteitä ylikorostetaan huumorin keinona. Lauran korkokengät esityksen aikana ovat liian isot ja hänen meikkinsä on hyvin näkyvä. Lauralla on esityksen aikana ikään kuin naisen asu päällään, mikä näyttää humoristisena pienen tytön päällä. Lauran voidaan esityksen aikana nähdä performoivan feminiinisyyttä tai pikemminkin, Lauran kautta performoidaan naiseutta lukijalle.

Parodian voi nähdä kohdistuvan myös hahmojen ikään sukupuolen lisäksi tai sen sijasta: Pinjan teini-ikäisyyteen ja Lauran päiväkotikokoukseen. Ikä tarjoaa siis tälle representaatiolle toisin tulkitsemisen mahdollisuuden. Toisin tulkitsemisen paikkoja tarjotaan myös parodian ulkopuolella: päiväkodin teatteri-esityksen aikana Oona esittää viemäriputkea, yhdessä nimettömän poikahahmon kanssa, joka näyttäytyy neutraalina roolina, luoden vastapainoa hänen muuten feminiiniselle olemukselleen sekä Lauran feminiinisyyttä korostavalle roolille.

Hoivaava aikuinen nainen

Pikkutyttöjen ja teini-ikäisen Pinjan lisäksi kirjoissa on myös aikuisia naishahmoja. Näissäkin hahmoissa representoidaan feminiinisyyttä ulkonäön kautta. Heidillä ja Sannalla on pidemmät hiukset kuin mieshahmolla ja lisäksi Sannalla on hiuspanta. He ovat molemmat pukeutuneet housuihin ja värikkääseen yläosaan, tosin molempien tapauksessa vaatteiden värit on melko neutraalia: Hei-

dillä on oranssi-valko-raidallinen paita ja Sannalla keltainen toppi. Feminiinisyttä representoidaan siis aikuisille naisille samoilla keinoilla kuin lapsihahmoille. Sen lisäksi näissä aikuisissa hahmoissa on myös muita feminiinisyttä representoivia piirteitä, jotka jäävät puuttumaan nuoremmilta hahmoilta. Aikuisten naisten kasvopiirteet ovat selkeästi sirommat kuin mieshahmoilla ja heille on yleensä piirretty rinnat. Representaatiota laajentaa kuitenkin esimerkiksi Sannalla oleva tatuointi.

Kirjojen muut naishahmot ovat nimettömiä taustahahmoja. Sen lisäksi naisia esitetään kirjan sisällä esitteessä, jota Patu lukee. Kirjan kuvituksissa feminiinisyttä ilmaistaan hahmojen ulkonäössä erilaisten yksityiskohtien kautta, jotka joko korostavat hahmon feminiinisyttä tai sulkevat maskuliinisuuden pois. Nämä yksityiskohdat merkitsevät hahmon feminiiniseksi sen takia, että niihin liittyy kulttuurista tulevia merkityksiä.

Näitä yksityiskohtia ovat esimerkiksi hiukset. Naishahmoilla on yleensä pidempi hiustyyli sekä jonkinlaisia hiuskoristeita, kuten hiuslenkkejä tai pinnejä. Lisäksi naishahmoilla on kirjassa esimerkiksi koruja, käsilaukkuja, meikkiä ja korkokenkiä. Tämän lisäksi feminiinisyttä representoidaan vaatteiden värien ja mallien avulla: niissä on maskuliinisiin hahmoihin verrattuna enemmän punaista, vaaleanpunaista ja lilaa. Myös oranssia ja keltaista ja kuviointeja, kuten pilkkuja, kukkia, on käytetty enemmän. Naishahmoilla voi olla myös maskuliinisia tai neutraaleja piirteitä, mutta ne eivät kumoa hahmon feminiinisyttä. Naishahmojen feminiinisiä piirteitä ei yleensä korosteta, paitsi edellä mainitun huumorin keinona, vaan ne ovat enemmän luonteva osa hahmoja. Esimerkiksi aikuisille naishahmoille on piirretty rinnat, mutta ne eivät korostu hahmosta. Naishahmojen kasvopiirteet ovat myös sirommat kuin miespuolisilla hahmoilla, mutta tämä ei ole liiaksi korostunutta eikä eroa ole piirretty kuin aikuisille hahmoille.

Tatu ja Patu päiväkodissa -kirjan päiväkodissa on kaksi naispuolista hoitajaa, joista toinen on Heidi ja toisen nimeä ei mainita. Lisäksi kuvituksessa näkyy lasten äitejä. Tämän kautta representaatioon tulee hoivaroolia, joka onkin perinteisesti mielletty naisille kuuluvaksi. Heidi on ainut päiväkodin työntekijöistä,

joka on aktiivisesti ja jatkuvasti lasten kanssa tekemisissä. Myös uudemmassa kirjassa näytetään Aadan äitiä hoivaroolissa. Kirjan lopussa on kohtaaminen, jossa aikuiset hahmot puhuttelevat Aadaa: vaikka sekä Vaari että isä voidaan nähdä tässä kohtauksessa hoivaroolin kautta, äiti on ainut, joka ottaa Aadan syliin. Äiti on myös kauhuissaan, kun Veeti-vauvan farkut ovat pilalla, mikä tuo rooliin hoi- van lisäksi myös ulkonäkökeskeisyyttä. Samassa kohtauksessa Pinja esitetään olevan huolissaan meikkiensä kohtalosta, kun taas isä haikailee liharuuan ja Niko teknologian, eli oman puhelimensa perään. Toiminnan voi tässä kohtauk- sessa nähdä olevan vahvasti sukupuolittuneesti jakautunutta.

Toisaalta representaatio ei ole vain yksipuolista. Äitiä ei kuvata Aadan ai- noaksi huoltajaksi, päinvastoin: Aadan isän kerrotaan olevan isyyslomalla. Sen lisäksi äiti on ammatiltaan ohjelmistosuunnittelija, joka tuo lisää ulottuvuuksia naishahmojen representaatioon. Kirjoissa aktiivinen toimijuus keskittyy kuitenkin paljon selkeämmin lapsihahmoille sekä Tatulle ja Patulle itselleen, minkä vuoksi aikuisen naisen hahmo ei rakennu yhtä monipuoliseksi ja näin ollen sen tarjoama representaatiokin on melko yksipuolista, vaikkakaan ei täysin perintei- seen stereotypiaan nojaavaa.

5.2 Mieshahmojen representaatio Tatu ja Patu -kirjoissa: mo- nipuoliset päähenkilöt ja sivussa toimivat miehet

Molemmissa kirjoissa on päähenkilöinä Tatu ja Patu, ja he ovatkin selkeästi kir- jojen keskeisimmät mieshahmot. Sen lisäksi molemmissa kirjoissa on hahmo ni- meltä Niko. Ensimmäisessä kirjassa hän on yksi päiväkodin lapsista ja toisessa kirjassa esitellään hänen perheensä. Tähän perheeseen kuuluu Nikon, hänen sis- kojensa ja äitinsä lisäksi hänen isänsä Kimmo, vaarinsa Kaarlo ja pikkuveljensä Veeti. Sen lisäksi kirjoissa on taustahahmoina joitain miespuolisia hahmoja, ku- ten päiväkodin yksi hoitajista sekä lasten huoltajia.

Sukupuolirooleilla leikittelevä päähahmo

Tatu ja Patu ovat pukeutuneet neutraaleihin asuihin: paitaan ja housuihin. Maskuliinisuutta heidän hahmoihinsa tulee hiustyylistä: molemmat ovat kaljuja lukuun ottamatta hiustupsua päälle. Tatun paita ja silmälasit ovat vaaleanpunaiset, jonka voidaan nähdä tuovan hahmon maskuliinisuuteen myös feminiinisyttä. Patu on puolestaan pukeutunut keltaisen neutraaliin paitaan. Tatun ja Patun pääasiallinen olemus ei siis ole korostetun maskuliininen. Kirjoissa Tatu ja Patu ovat kuitenkin myös muissa vaatteissa. Osa näistä vaatteista rikkoo perinteistä maskuliinista kuvausta ja osa parodioi tai vahvistaa sitä. Tatu ja Patu päiväkodissa -kirjassa veljekset kertovat kylpyläsuunnitelmistaan, jolloin heidät esitetään monenlaisissa eri asuissa, kuten uimapuvussa ja kylpytakeissa. Kylpytakit ja uima-asut jatkavat samaa väriteemaa kuin hahmojen normaalitkin vaatteet ja lisäksi on huomattavaa, että heidän uimapukunsa peittävät myös heidän ylävartalonsa. Samassa kirjassa Tatu ja Patu ovat pukeutuvat ensin neutraaleihin ulkovaatteisiin, kun päiväkotiryhmä menee ulkoilemaan ja myöhemmin Herra Koistiseksi, jolloin heidän puvustukseensa kuuluvat suuret viikset, minkä voi nähdä repressoivan maskuliinisuutta.

Tatu ja Patu etsivinä -kirjassa veljekset pukeutuvat myös mediasta tuttuun etsivää representoivaan asustukseen: heillä on poplaritakit, hatut ja virkamerkki. Kannessa takkien alta voi nähdä heidän normaalit paitansa, mutta itse tarinassa takkien alla on kravatti ja kauluspaita. Kravatit ovat niin ikään samanvärisiä kuin Tatun ja Patun normaali väritys: Tatulla pinkki ja Patulla keltainen. Tatu myös pitää pinkit lasit päässään etsiväroolin aikana. Etsivärooleissa ollessaan Tatun ja Patun maskuliinisuus korostuu: heillä on usein vakava ilme kasvoillaan ja tarinan edetessä heidän kasvoillensa ilmestyy parransänkeä, joka vahvistuu tarinan edetessä. Tämän maskuliinisuutta korostavan representaation lisäksi sama kirja tarjoaa kuitenkin aivan erilaista kuvausta päähahmoista. Tatu ja Patu esiintyvät kirjassa myös feminiinisinä keijuprinsessoina, jolloin heidän asuunsa kuuluu röyhelöitä, rusetteja sekä asusteita. Kohtauksen, jossa tämä tapahtuu, on tarkoitus luoda huumoria. Asujen voi tulkita olevan hauskoja siksi, että mieshahmoilla on niin sanotusti naisille kuuluva asus päällä, mutta toisaalta kirja tarjoaa myös

toisen kontekstin tulkita keijuasuja: ne ovat hauskat, koska ne herättävät juhlissa huomiota, vaikka tarkoitus oli juuri päinvastainen.

Toisessa kirjassa Tatu ja Patu nousevat paljon selkeämmin keskiöön kuin ensimmäisessä, mikä kohdistaa tässä kirjassa toimintaa myös selkeämmin mieshahmoille ominaiseksi. Kirjassa on useita aukeamia, jolla esiintyvät vain Tatu ja Patu. Heitä kuvataan paljon positiivisilla adjektiiveilla, tosin tämä on myös huumoria, sillä kirjan minäkertojana on Patu. Sen lisäksi Tatua ja Patua kuvataan myös oudoiksi, uteliaiksi ja innokkaiksi. Heidät esitetään humoristisesti karskeina etsijöinä, mutta samaan aikaan he pelästyvät pikkulapsista koostuvaa suojapukujengiä. Päiväkoti -kirjassa he myös haaveilevat kylpylähoidoista, mutta taas toisaalta hauskuttavat maskuliinisessa Herra Koistisen roolissa näyttelemän aikana. Heille on siis kuvattu paljon monipuolista toimijuutta.

Taustalla vaikuttava pikkupoika

Molemmissa kirjoissa tarjottiin melko laajaa representaatiota pikkutyttöjen hahmoista. Pikkupoikien hahmojen representaatio puolestaan jää vajaammaksi. Tätä representaatiota edustaa lähinnä Niko molemmissa kirjoissa. Nikon ulkonäkö on hyvin samanlainen sekä vanhemmassa että uudemmassa kirjassa. Hänellä on päällään housut sekä t-paita, yleensä sinisävyinen. Myös hänen ulkovaatteensa ovat sinisävyisiä. Hänen hiuksensa ovat lyhyet. Tatu ja Patu -päiväkodissa -kirjan näytelmän aikana Niko esittää kuningasta ja on humoristiseen sävyyn pukeutunut Elvikseksi, jolla on kruunu päässään. Tatu ja Patu etsivinä -kirjassa Niko kantaa mukanaan skeittilautaa. Nikon hahmoon maskuliinisuutta tulee siis lähinnä vaatteiden väreistä ja hiustyylistä. Nikon hahmon lisäksi pikkupoikien hahmoista representaatiota tarjosivat vain taustahahmot, jotka eivät ulkonäöltään rikkoneet maskuliinisen hahmon normia sekä hänen pikkuveljensä Veeti, joka on perheen vauva. Hänen ulkonäkönsä on hyvin neutraali eikä siinä ole varsinaisesti feminiinisiä tai maskuliinisia piirteitä, vaan pelkästään hahmon nimi viittaa hänen miespuolisuuteensa.

Tatu ja Patu päiväkodissa -kirjassa taustalla olevien poikahahmojen toiminta on aktiivisempaa ja sisältää vauhdikkaampaa leikkiä kuin vastaavien tyttöahmojen. Se on juoksemista, urheilua, lennokin lennättämistä, kiipeilyä. Pojat myös tanssivat, laulavat ja askartelevat. Kuitenkin tämän ulkopuolella pikkupojan -hahmo jää melko yksipuoliseksi, sillä sen toimijuudesta vastaa yksin Niko. Niko on Päiväkoti -kirjassa Lauran tavoin aktiivisesti mukana lasten yrittäessä keksiä keinoa, jonka avulla Tatu ja Patu pääsisivät kylpylään, mutta toisessa kirjassa hän jää selkeästi sivuun eikä vie tarinaa eteenpäin muuta kuin alkukohtauksessa, jossa hän tutustuttaa Tatun ja Patun perheensä tilanteeseen. Siinä missä molemmissa kirjoissa on tarinaa aktiivisesti eteenpäin vieviä pikkutyttöjä jää pikkupojan representaatio siis pienemmäksi.

Sivuun jäävä aikuinen mies

Kirjoissa on myös runsaasti aikuisia miespuolisia hahmoja. Näitä hahmoja yhdistää se, että useimmiten heillä on lyhyet hiukset. Sen lisäksi mieshahmoilla näkyy karvoitusta enemmän kuin naisahmoilla, kuten parta, viikset tai rintakarvat. Aikuisilla mieshahmoilla on myös leveämpi leuka kuin naispuolisilla hahmoilla. Pääsääntöisesti mieshahmojen vaatteissa on enemmän sinisen, vihreän ja ruskean sävyjä kuin naispuolisilla hahmoilla. Kirjoissa on kuitenkin myös kohtia hahmojen ulkonäössä, jossa perinteinen maskuliininen kuvaus särkyä. Yhdellä mieshahmolla on pidempi, ponihännällä oleva hiustyyli. Lisäksi yhdellä aukeamalla on kuvattu meikkipää -lelu, joka muistuttaa Paavo Lipposta, jolla on runsaasti meikkiä. Jälkimmäisessä tapauksessa maskuliinisuuden särkymistä voidaan nähdä käytettävän huumorin keinona. Lisäksi Kimmolla on Tatu ja Patu etsivinä-kirjassa keltavaaleanpunainen vaate päälleen, mikä antaa lisää representaatiota mieshahmojen ulkonäköön. Kirjoissa on siis myös representaatiota, jossa feminiinisiä piirteitä on maskuliinisilla hahmoilla neutraalissa kontekstissa, toisin kuin Tatun ja Patun keijuasut, joissa konteksti ei ollut neutraali vaan loi tulokintamahdollisuuksia.

Yksi päiväkodin työntekijöistä on mies ja lapsia tuovat ja hakevat päiväkodista myös isät, mikä laajentaa hoivaroolia myös maskuliinisille hahmoille eikä

jätä sitä pelkästään naishahmojen harteille, vaikkakin se ei mieshahmoilla korostu yhtä paljon kuin Heidn hahmossa. Tämä mieshahmojen hoivarooli näkyy myös Tatu ja Patu etsivinä -kirjassa, jossa isä on kotona vauvan kanssa ja vaarin nähdään hoitavan vauvanhoitoon liittyviä asioita sekä viettävän aikaa lastenlastensa kanssa.

Sivurooleissa olevien mieshahmojen toimintaa kuvataan konservatiivisten representaatioiden kautta: kuningasta kuvataan stressaantuneena ja paineen alla elävänä hahmona joka "mylvii kuin härkä". Putkimies Koistinen on jo ammattinimikkeensä perusteella maskuliininen. Hänellä on näytelmässä ratkaiseva rooli tilanteen pelastajana ja putkiston korjaajana. Kaiken kaikkiaan maskuliinisilla hahmoilla voidaan kuitenkin nähdä olevan laajempi hahmogalleria: he ovat isiä, päiväkodin työntekijöitä, kuninkaita, "Elviksiä", putkimiehiä ja ritareita ja ennen kaikkea päähenkilöitä.

5.3 Muiden hahmojen representaatio: näkymättömät neutraalit hahmot

Kummassakin kirjassa on myös neutraaleja hahmoja, joiden sukupuoli ei ollut yksiselitteisesti tulkittavissa. Neutraalisti kuvatuilla hahmoilla hiustyyli, vaatteiden malli tai väri eivät anna viitteitä mitä sukupuolta he edustavat. Esimerkiksi Tatu ja Patu päiväkodissa -kirjan kuvituksessa lapset ovat neutraalimpia ulkovaatteissa ja näin ollen neutraaleja hahmoja esiintyy eniten kuvituksessa, joka sijoittuu ulkotilaan. Myös lepohehkellä, kun suuri osa lapsesta on peiton tai lelujen alla, näyttäytyvät hahmot neutraalina. Kaikista lapsista ei myöskään voinut päätellä, ovatko he tyttöjä tai poikia, sillä heidän ulkonäössään ei ollut selkeästi feminiinisiä tai maskuliinisia piirteitä tai molempia oli siinä suhteessa, että hahmon sukupuoli jäi epäselväksi. Tällaisia lapsia oli myös Tatu ja Patu etsivinä -kirjassa. Yhdellä lapsella oli esimerkiksi Spider-Man puku, jonka vuoksi hänen sukupuoltaan ei voinut päätellä. Lisäksi kirjassa esiintyi "suoja-pukujengi", eli

joukko lapsia kuravaatteissa. Aivan kuten Päiväkoti -kirjassakin, myös tässä taupauksessa ulkovaatteet siis peittivät sukupuolittavat ominaisuudet alleen ja jättivät tilaa neutraalimmalle tulkinnalle. Sen lisäksi taustahahmoista oli välillä vaikea tulkita sukupuolta. Tällainen hahmo on esimerkiksi päiväkodin keittäjä, joka näkyy parissa kuvassa taustalla. Tällä hahmolla ei ollut sukupuolittavia piirteitä, kuten esimerkiksi rintoja, sukupuolittuneita vaatteita tai vaikkapa leveää tai sirompaa leukaa, joka muilla aikuishahmoilla oli. Tällaisia hahmoja näkyy myös uudemman kirjan kuvien taustalla, kuten ensimmäisen aukeaman jäätelömyyjä.

Tatu ja Patu päiväkodissa -kirjassa sekä tytöt että pojat on kuvattu tekstissä tekemässä keskustelunaloitteita ja osallistumassa toimintaan aktiivisessa roolissa. Neutraalit hahmot sitä vastoin ovat sivuosassa eikä heillä ole merkittävää roolia toiminnassa tai vuorosanoja. Yksi näkyvimmistä neutraaleista hahmoista on taapero, joka kuvataan useimmiten kirjoittamassa elämänviisauksia lelutauluun. Hänet kuvataan älykkönä, joka luo humoristisuutta lapsen nuoren iän vuoksi. Tämäkin hahmo on kuitenkin enemmän taustalla, eikä vie tarinaa eteenpäin. Hahmot, joiden sukupuolta ei määritetä tai joiden sukupuolta lukija ei pysty suoraan määrittämään, ovat taustalla olevia, tarinaan suoraan liittymättömiä hahmoa.

Poikkeuksen tähän tuo toisen kirjan nimikkohahmo Puolittaja, joka esiintyy ensin sukupuolettomana. Hänen identiteettinsä kuitenkin paljastuu tarinan myötä ja hahmon sukupuoli paljastuu naispuoliseksi. Suurimman representation neutraalista, sukupuolettomasta, kuvauksesta tarjoaa Etsivinä -kirjan suoja-pukujengi, joukko lapsia, joiden sukupuolta ei tuoda esiin. Tatu ja Patu pelästyvät heitä, mutta tämä esitetään huumorin kautta, parodiana. Tarina antaa ymmärtää, että vastoin päähenkilöiden luuloja, suoja-pukujengiin kuuluvat lapset ovat oikeasti ystävällisiä.

Kummassakin kirjassa neutraalit hahmot ovat siis pääosin taustalla. Keskeiset, tärkeät hahmot ovat sukupuolitettuja joko naishahmoiksi tai mieshahmoiksi. Tatua ja Patua on kuvattu tekijöiden toimesta sukupuolettomiksi hahmoiksi, mutta kirjoissa on paljon viitteitä siitä, että he ovat miespuolisia. Heidän

nimensä ovat maskuliinisia, kuten myös heidän ulkonäkönsä, varsinkin uudemmassa kirjassa, jossa ylikorostetulla maskuliinisuudella luodaan huumoria. Sen lisäksi heihin viitataan termeillä "veljet" ja "pojat". Toisaalta taas Tatu ja Patu pukeutuvat esimerkiksi keijuprinsessoiksi, mikä on selvästi feminiininen asu, ilman että he itse näkevät siinä mitään outoa, mikä tarjoaa toisenlaisia tapoja tulkita hahmojen sukupuolta ja sen ilmenemistä. Se voi olla viittaus siihen, että Tattun ja Patun sukupuoli-ilmaisussa on joustavuutta tai siihen, että Tatu ja Patu pystyvät ilmaisemaan vapaasti feminiinisiä piirteitä huolimatta maskuliinisesta identtisestään.

6 POHDINTA

Tutkimusaiheemme valinta liittyi vahvasti lapsuudentutkimukseen ja toi esiin sukupuolen representaatiota lastenkirjallisuudessa. Aineistossamme sukupuoli näyttäytyy sekä perinteisenä että stereotyyppioita rikkovana. Aiheemme kiinnittyy osaksi laajempaa yhteiskunnallista keskustelua, sukupuolen representaatioiden tutkimusta ja murrosta. Sekä lasten oikeuksien sopimuksessa että valtakunnallisessa varhaiskasvatuksen perusteissa on kirjattu tärkeät periaatteet lasten kohtaamisesta yksilöinä, ja kasvamisesta suvaitsevaisuuteen ja tasa-arvoon (Unicef 2021, VASU 2018).

6.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Aineistossamme olevissa Tatu ja Patu kirjoissa naispuoliset hahmot ovat kiinnostuneet ulkonäöstä useammin kuin miespuoliset. Naisellisuutta korostetaan esimerkiksi meikkaamisen kautta. Lukija voi pohtia, onko kiinnostus ulkonäköön nimenomaan feministinen ominaisuus ja onko sillä yhteiskunnassamme negatiivinen vivahde. On lukijan oman tulkinnan varassa, koetaanko ulkonäköön liittyvät asiat pinnallisina ja turhamaisina, sillä kirjat eivät ota tähän suoraan kantaa. Älykäs tai aktiivinen toimija voi siis myös panostaa ulkonäköönsä.

Tämän lisäksi aineistossamme tytöt leikkivät prinsessaleikkejä ja nukkeleikkejä ja naisia kuvataan useammin hoivaroolissa. Myös kirjallisuuden ulkopuolella hoivarooli määrittyy usein feminiiniseksi ominaisuudeksi. Se, onko se vähempiarvoinen rooli kuin jonkun muunlainen toiminnallisuus, jää jälleen lukijan tulkinnan varaan, koska aineistossamme hoivarooli on hyvin neutraalisti esillä ja sen lisäksi selittyy aikuisten naisten hahmoissa kontekstilla: ensimmäisessä aineistomme kirjassa toimintaympäristönä on päiväkotia ja toisessa lastenjuhlat, jolloin hahmot ovat joko lasten kanssa työskenteleviä tai heidän vanhem-

piaan. Tyttöhahmot eivät myöskään ole vain sivusta seuraajia vaan aktiivisia toimijoita ja merkittäviä juonen eteenpäin kuljettajia kuten päiväkodin hoitolapsi Laura ja Aada Tatu ja Patu etsivinä -kirjassa.

Molemmissa kirjoissa on myös maskuliinisuutta haastavia ja särkeviä asioita. Osa näistä on esitelty molemmissa kirjoissa huumorin kautta. Huumoria löydetään miespuolisen hahmon tai hänen toimintansa esittämisestä feminiinisenä, kuten erilaiset asut, joihin Tatu ja Patu pukeutuvat. Tässä lukija voi pohtia, laajennetaanko huumorin avulla mieshahmojen roolia vai käytetäänkö feminiinisyttä vain keinona luoda huvittavia tilanteita, eli nähdäänkö mieshahmo feminiinisessä asussa tai tilanteessa hauskana sen takia, että feminiinisyys arvottuu maskuliinisuutta huonommaksi. Huumori perustuu usein stereotyyppioille ja niiden rikkomiselle. Tämän tyyllisen huumorin voidaan näkökulmasta riippuen sanoa tukevan stereotyyppisiä rooleja tai rikkovan niitä.

Kirjoissa on myös kohtia, joissa mieshahmot ovat feminiinisessä roolissa ilman huumorilatausta, kuten vaikkapa mieshahmojen osoittama hoiva lapsia kohtaan. Sen lisäksi, vaikka kohdat olisikin tarkoitettu huumoriksi, tarjoavat ne kuitenkin representaatiota, jossa maskuliininen hahmo on feminiinisessä asemassa ja näin ollen tarjoaa mahdollisuuksia keskustella näistä positioista lasten kanssa. Naispuolisia hahmoja on myös paljon maskuliinisissa positioissa, ilman että siihen liittyy mitään huumorilatausta. Esimerkiksi Tatun ja Patun keijuprinsessa-asut herättävät huomion, mutta Thoriksi pukeutunut tyttö ei ole samalla tavalla huomion keskipisteenä. Maskuliinisuus on siis jotain neutraalimpaa, se ei määritä hahmoa samassa määrin kuin feminiinisyys. Tässä on siis näkyvissä sama ilmiö, joka kirjailijoilla oli mielessään luodessaan nimikkohahmojaan. Nais-hahmolla voi olla maskuliinisia piirteitä, ilman että hänen feminiinisyytensä tulee kyseenalaistetuksi, mutta maskuliinisilla hahmoilla itseilmaisuus ei ole yhtä vapaata.

Keskityimme havainnoinnissamme ja tulosten tulkinnassa sukupuolten välisiin eroihin. Pyrimme ottamaan huomioon myös sukupuolten moninaisuuden. Kuitenkin representaatio kirjoissa oli hyvin cis- ja heteronormatiivista. Niin oli

osittain myös tulkintamme ja analyysimme. Tulkitsimme esimerkiksi, että mekkoon pukeutunut lapsi oli tyttö tai maskuliinisen nimen omaava hahmo miespuolinen. Neutraalit hahmot laajentavat tulkintaa. Nämä hahmot voi tulkita lukijasta riippuen joko nais- tai miespuoliseksi, ei kummaksikaan tai muuksi. Tässä on siis tilaa lukijan omalle tulkinnalle. Toki tätä tulkintaa voi kohdistaa myös muihin hahmoihin. Vaikka hahmo olisi selkeästi feminiininen, ei lukijan ole pakko sitä tulkita naispuoliseksi hahmoksi, jos teksti ei hahmoa naispuoliseksi määritä.

Kiinnostavaa on myös se että hahmot ovat alun perin esiintyneet Ella -kirjasarjassa, jonka päähenkilönä on tyttö. Kirjailija-kuvittaja pariskunta päätyi kuitenkin erottamaan Tatun ja Patun omaan kirjasarjaansa, joka onkin noussut suurempaan suosioon kuin alkuperäinen Ella -sarja. Tekijät ovat kertoneet, että päähenkilöistä tuli poikia, koska he halusivat välttyä määrittelemästä hahmoja liian tarkasti. Heidän mukaansa tyttöys olisi määritellyt hahmoja enemmän. He ovat myöntäneet, että asiaan liittyy kulttuuriperintöä, jonka mukaan pojat ovat neutraalimpia toimijoita. He toteavat, ettei päähenkilöiden sukupuolta olisi tarvinnut kertoa lainkaan. Hahmot ovat ennemminkin ”käveleviä uteliaisuuksia” kuin maskuliinisia tai feminiinisiä ihmisiä. Kirjailijat ovat myös pohtineet sitä minkälaisia maskuliinisia piirteitä Tatulla ja Patulla on. Yksi maskuliinisuuden merkki on parta, jonka hahmot kuitenkin aina ajavat pois. He toteavat myös, että kääpiömytologiassa naisilla kasvaa parta, joten toisaalta hahmot voivat olla myös naisia. (Vaarala, 2018.) Toisaalta Tatun ja Patun tarkoitettu miessukupuolisuus on ilmeistä koska heihin viitataan tekstissä ”veljeksinä”. Heitä myös kutsutaan ”pojiksi” muiden hahmojen toimesta.

Ajatus tyttöydestä ei-neutraalina, määrittävänä tekijänä toiseuttaa naiseutta, kun taas miehuus näyttäytyy ihmisyyden perusolemuksena. Tästä herää kysymyksiä siitä, myyvätkö poikien tarinat paremmin, onko kirjailijan helpompaa kirjoittaa pojista päähenkilöinä, tai onko kulttuurimme nivottu jo lapsuudessa tarina, jossa toimijat ja päähenkilöt ovat poikia tai miehiä. Toisaalta kirjailijat ovat tiedostaneet tämän kulttuurista lähtöisin olevan asian ja näin tuoneet

siihen myös toisin tulkitsemisen mahdollisuuden. Näin voimme pohtia, ovatko yhteiskunnan muutokset heijastuneet myös lastenkirjallisuuteen.

6.2 Tutkimuksen arviointi

Laadullisen tutkimuksen tulokset ovat aina jossain määrin subjektiivisia. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voi kuitenkin parantaa kuvaamalla tutkimusprosessia mahdollisimman tarkasti ja totuudenmukaisesti (Hirsjärvi ym. 2010, 232). Tutkimusprosessiimme liittyi yhdessä tekeminen, minkä vuoksi se oli hyvin monipuolista ja laajaa. Luotettavuutta pyrimme parantamaan kuvaamalla tutkielmassamme mahdollisimman tarkasti sitä, miten olemme käytännössä työmme toteuttaneet ja perustelleet myös työskentelyyn liittyviä valintojamme. Olemme kuvanneet aiheen valinnan taustalla vaikuttaneita tekijöitä, tutkielmamme teoreettista viitekehystä, aineiston valinnan perusteita ja selvittäneet havainnoinnin etenemisen vaiheet, erityisesti matriisin muodostamisen osalta, mahdollisimman hyvin. Olemme pyrkineet selkeyttämään analyysimme luonetta myös ilmaisemalla sen myös visuaalisesti.

Tutkimuksen validius merkitsee kuvauksen ja siihen liittyvien tulkintojen yhteensopivuutta. Tutkimuksen validiutta voidaan parantaa triangulaation avulla. (Hirsjärvi ym. 2010, 231–233; Tuomi & Sarajärvi 143–145.) Tässä tutkielmassa tutkijatriangulaatio, eli aineisto, joka perustuu kahden eri havainnoitsijan tuottamiin havaintoihin, parantaa tutkimuksen validiteettia. Parityöskentelyn etuna oli yhteinen pohdintamme työn jokaisessa vaiheessa. Erityisesti havaintojen ja niiden yhteneväisyyksien, eroavaisuuksien sekä niistä tehdyn analyysin tekeminen ensin itsenäisesti, ja sen jälkeen yhdistämällä havaintomme, tuotti erittäin hyviä keskusteluja ja vahvisti havaintojen validiutta. Myös oman tutkijapositionimme reflektointi yhdessä tuotti uusia näkökulmia. Tutkijapositionimme vaikutti se, että olemme molemmat korkeakoulututkinnon suorittaneita, suunnilleen saman ikäisiä, suomalaisia, valkoisia, eri paikkakunnilta olevia, naiseksi identifioituvia henkilöitä. Triangulaation kannalta olisi ollut ehkä vielä hedel-

mällisempää, jos havainnointiin olisi osallistunut miespuolinen tai muun sukupuolinen tai eri kansallisuuteen tai ikäluokkaan kuuluva henkilö. Tämä olisi voinut tuottaa ”tutkijan katseen” mukaisia, erilaisia havaintoja. Laadullinen tutkimus ei voi olla täysin puolueetonta ja objektiivista, koska tutkija vaikuttaa tuloksiin jo tutkimusasetelmaa valitessaan. Havainnot ovat värittyneet ja suodattuneet tutkijan position ja taustan kautta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 135–136). Objektiivisuuteen ja puolueettomuuteen voidaan kuitenkin pyrkiä ja niin myös teimme. Tässä pyrkimyksessä auttoivat oman position tunnistaminen ja sen reflektointi suhteessa havaintoihin. Esimerkiksi tutustuminen aiheeseemme liittyvään feministiseen tutkimukseen auttoi oman position ymmärtämissä ja sen yli näkemisessä.

Tutkimuksen luotettavuuteen liittyy myös tulosten siirrettävyys ja vastavuus (Tuomi & Sarajärvi 2018, 138–139) eli vastaavatko tuottamamme havainnot ja konstruktiot todellisuutta ja ovatko tutkimuksen tulokset siirrettävissä. Tutkimuksemme tulosten perusteella ei voi tehdä päätelmiä siitä, että vastaavia tuloksia ilmenee muissa vastaavissa lastenkirjoissa. Tulokset eivät siis näin ollen ole suoraan siirrettävissä lastenkirjallisuuden kokonaisuudessaan. Tulosten voi kuitenkin nähdä vastaavaan todellisuutta siinä mielessä, että havaitsemamme asiat ovat kaikkien tulkittavissa aineistomme kirjoista. Tutkielmamme reliaabeliutta eli mittaustulosten toistettavuutta parantavat myös sekä tutkijatriangulaatio että kehittämämme havainnoinnin väline, havaintomatriisi (Hirsjärvi ym. 2010,231). Matriisimme mahdollistaa sen, että toinen havainnoitsija pääsisi lähdeaineistotamme käsin samoihin tuloksiin ja johtopäätöksiin. Lisäksi jatkossa olisi mahdollista toteuttaa havaintomatriisin avulla samanlainen sisällönanalyysi muilla lastenkirjallisuus teoksilla.

Tutkimuksemme vahvuus on parityöskentelyssä. Tutkijatriangulaation toteutumiseksi, pyrimme käyttämään teknisiä ratkaisuja, joissa sekä itsenäinen työskentely että toisen työvaiheen havainnointi oli mahdollista. Tutkimuksellisessa yhteistyössä verkon yli ja etäyhteyksin tapahtuva työskentely on ollut jo arkipäivää, mutta se osuus tulee varmasti jatkossa myös lisääntymään. Näiden

taitojen harjoittelu ja hallitseminen on varmasti jokaisen tulevan tutkijan avaintaitoja. Vahvuutenamme hyvät valmiudet pari- ja etätyöskentelyyn sekä Lauran aiempi perehtyminen representaatiotutkimukseen. Parityöskentelyn haaste oli työn jakaminen tasaisesti, jossa kuitenkin onnistuimme hyvin. Haasteena oli myös havaintojen yhteistäminen niin, että saimme niistä muodostettua ehjää ja kokonaista analyysiä. Tässäkin havaintomatriisi sekä avoin kommunikaatio olivat ratkaisu. Etätyöskentely ja joustava aikataulutus mahdollistivat sen, että pysyimme molemmat työskentelemään arkeemme sopivissa aikatauluissa. Merkittävä vahvuus oli yhteinen mielenkiinnon kohde aiheen valinnassa ja aiheen ajankohtaisuus.

6.3 Jatkotutkimusaiheet ja käytännön sovellukset

Tatu ja Patu kirjasarjan menestyksen pitkäkestoisuus sekä sarjan vähäinen kaupallistaminen oheistuotteiden avulla ovat mielenkiintoisia ilmiötä ajassa ja lastenkulttuurissa, jossa ilmiöt tuntuvat vaihtuvan tiuhaan ja brändiä tuetaan usein oheistuotteilla. Materiaalina kirjasarja tarjoaa monipuoliset mahdollisuudet lastenkulttuurin, lapsuuden ja representaatioiden tutkimukseen. Tarkastelun kohteena olleesta kirjallisuudesta olisi voinut saada aineistoa laajempaakin intersektionaaliseen tarkasteluun, kuten siihen minkälaisia yhteiskuntaluokkia ja etnisyyksiä kirjassa esiintyy tai miten niitä on kuvattu ja minkälaisia ominaisuuksia eri hahmoihin liitetään. Mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe voisi olla myös se, miten lapsuutta ylipäättänsä representoidaan lastenkirjallisuudessa, kuten vaikka pohdinta siitä ovatko Tatu ja Patu lapsia ja miten heidän kohdataan aikuisten ja lasten taholta. Tatun ja Patun itsenäinen toimijuus osuu samaan aikaan, jossa lasten osallisuuspuhe yhteiskunnassa on kasvanut ja lainsäädäntö on alkanut painottaa lasten vaikutusmahdollisuuksia muun muassa varhaiskasvatuksessa.

Lastenkirjallisuudella ja erityisesti kuvakirjoilla on valtava käyttöarvo myös varhaiskasvatuksessa. Kuvan ja tekstin yhdistäminen mahdollistaa elämyksellisen viestin välittämisen lapsille. Kuva laajentaa tekstin kertomaa ja antaa

lapselle samaistumiskohtia muihin ihmisiin ja liittymäkohtia ympäröivään kulttuuriin. (Heikkilä-Halttunen 2013, 30–31.) Lastenkirjallisuus tarjoaa lapselle tulkintoja oikeasta ja väärästä, kauniista ja rumasta, toivotusta ja epätoivotusta. Lastenkirjallisuus myös vahvistaa yhteiskunnan arvoja, tavoitteita ja merkityksiä – myös sukupuolten kohdalla. Kuvat osoittavat millaisia normeja ja ihanteita yhteiskunnassa on vallalla. (McCabe ym. 2011; Mäkirinta 2010, 100.)

Visuaalisen kulttuurin tutkija, taidehistorian ja naistutkimuksen tohtori Leena-Maija Rossi (2003) on eritellyt kuinka mediakuvasto vaikuttaa meihin. Kauneus sukupuolittuu edelleen hyvin konservatiivisesti ja kauneusihanteet vaikuttavat myös eri ruumiinosien arvostukseen. Esimerkiksi naisten karvattomuuden normia (pois lukien hiukset, kulmakarvat ja silmäripset), ei juuri kyseenalaisteta. Myös lapset saavat lastenkirjojen kuvituksesta käsityksen siitä millä naisella, miehellä, tytöllä tai pojalla tulee näyttää ja toimia.

Tässä tutkimuksessa tarkoituksemme olikin tarkastella Tatu ja Patu -kirjojen osallisuutta näiden normien muodostumisen ja jatkumisen prosessiin sukupuolen representaation kautta. Kirjoissa esitettiin sekä mies- että naishahmoja erilaisissa rooleissa. Osittain nämä roolit vahvistivat stereotyyppioita, mutta osittain myös pyrkivät niitä kyseenalaistamaan, esimerkiksi silloin kun perheen isän kuvattiin olevan kotona vauvan kanssa. Myös hahmojen ulkonäössä pystyi havaitsemaan sukupuolen osalta moninaisuutta: tytöillä oli sekä mekkoja että naamiaispukuja ja miehellä saattoi olla pitkät hiukset. Näin ollen voi tulkita, että kirjoilla on mahdollisuus olla positiivisen representaation lähde lapsille sekä työkalu normien kyseenalaistamisessa. Tatu ja Patu kirjojen hahmogallerioiden ja hahmojen toiminnan kautta on mahdollista käydä sukupuolirooleihin liittyviä keskusteluja lasten kanssa. Kirjat voivat osaltaan rikastaa sukupuolten representaatioita tai haastaa yhdessä pohtimaan konventionaalisia esitystapoja.

Varhaiskasvatuksen näkökulmasta Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lasten koulutuksen tulee pyrkiä lapsen persoonallisuuden, lahjojen sekä henkisten ja ruumiillisten valmiuksien kehittämiseen, ihmisoikeuksien ja perusvapauksien toteutumiseen ja sekä kunnioituksen edistämiseen lapsen vanhem-

pia, omaa sivistyksellistä identiteettiä, kieltä ja arvoja, lapsen asuin- ja synnyinmaan kansallisia arvoja sekä hänen omastaan poikkeavia kulttuureita kohtaan. Lisäksi sopimuksessa on erikseen mainittu koulutuksen ja kasvatuksen merkitys lapsen ohjaamiseen vastuulliseen elämään suvaitsevaisuuden ja sukupuolten välisen tasa-arvon hengessä. (Unicef 2021.)

Suomessa valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman mukaan varhaiskasvatuksen tulee tarjota kaikille lapsille yhdenvertaiset mahdollisuudet varhaiskasvatukseen ja edistää yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa sekä antaa valmiuksia ymmärtää ja kunnioittaa yleistä kulttuuriperinnettä sekä kunkin kielellistä, kulttuurista, uskonnollista ja katsomuksellista taustaa. Lisäksi varhaiskasvatuksen tulee edistää suomalaisen yhteiskunnan demokraattisia arvoja: yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja moninaisuutta. Lapsilla tulee olla mahdollisuus tehdä valintoja esimerkiksi sukupuolesta, syntyperästä, kulttuuritaustasta tai muista henkilöön liittyvistä syistä riippumatta. Henkilöstöltä edellytetään että heidän tulee luoda moninaisuutta kunnioittava ilmapiiri. (VASU 2018.)

Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman mukaan päiväkodin ja muiden varhaiskasvatusyhteisöjen jäsenillä tulee olla oikeus tulla kohdatuiksi ja kohdelluiksi yhdenvertaisina. (VASU 2018.) Varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin kehittämisen kannalta on tärkeää, että asenteista keskustellaan yhteisössä. Henkilöstön tulee pohtia, miten kieleen, etnisyyteen, katsomukseen, vammaisuuteen, sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvät asenteet näkyvät puheissa, eleissä, teoissa ja toimintatavoissa. Henkilöstön tulee tunnistaa, että vuorovaikutuksen ja puheen sekä sanavalintojen mallit sekä tavat toimia stereotyyppisten oletusten mukaisesti, välittyvät lapsille. (VASU 2018.) Lastenkirjallisuus ja -kulttuurituotteet ovat hyviä työvälineitä sekä kasvattajien reflektioon että moninaisuuden lisäämiseen varhaiskasvatusympäristössä.

Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman mukaan varhaiskasvatuksen tulee myös olla sukupuolisensitiivistä: "Henkilöstö rohkaisee lapsia tekemään valintoja ilman sukupuoleen tai muihin henkilöön liittyviin seikkoihin sidottuja stereotyyppisiä rooleja ja ennakko-odotuksia. Henkilöstö tunnistaa lasten

keskinäisten kohtaamisten eriarvoistavia piirteitä sekä puuttuu niihin hienotunteisesti ja johdonmukaisesti. Myönteisellä ja kannustavalla vuorovaikutuksella tuetaan lapsen oman identiteetin ja itsetunnon kehitystä”. (VASU 2018.)

Näistä näkökulmista käsin henkilöstön tulisi pohtia minkälaista lastenkulttuuria päiväkodissa on tarjolla ja miten saatavilla oleva materiaali ilmentää moninaisuutta. Ei ole yhdentekevää millaista kuvastoa, kirjallisuutta ja lastenkulttuuria käsitellään. Jokainen kasvattajan pedagoginen valinta tukee tietynlaista maailmankuvaa ja heijastelee varhaiskasvattajan ja yhteisön arvoja.

LÄHTEET

- Alanen, L. (2009). Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa K. Karila & L. Alanen (toim.), *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Vastapaino: Tampere, 9-30.
- Alasuutari, P. (1995). *Researching culture. Qualitative methods and cultural Studies*. London: Sage.
- Birthisel, J. (2014). How Body, Heterosexuality and Patriarchal Entanglements Mark Non-human Characters as Male in CGI-animated Children's Films. *Journal of Children and Media*, 8(4), 336-352.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*. New York: Routledge.
- Butler, J. (2004). *Undoing gender*. New York: Routledge.
- Heikkilä-Halttunen, P. (2015). *Lue lapselle! Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen*. Atena.
- Heikkilä-Halttunen, P. (2013). Lasten kuvakirjojen pitkä tie tasa-arvoisiin esitystapoihin. Teoksessa A. Rastas, (toim.) *Kaikille lapsille. Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Heikkilä-Halttunen, P. & Rättyä, K. (2003.) Esipuhe. Teoksessa p. Heikkilä-Halttunen & K. Rättyä. *Nuori kirjan peilissä*. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2010). *Tutki ja Kirjoita*. Helsinki. Tammi.

- Karkulehto, S. (2007). Kaapista kaanoniin ja takaisin: Johanna Sinisalon, Pirkko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-poliittisia luentoja. Oulu: Oulun yliopisto.
- Karkulehto, S. (2008). Järki, tunteet ja queer-poliittinen luenta. Teoksessa S. Karkulehto & P. Ahokas. *Taajuuksilla värähdellen : sukupuolten tiloja ja tunteja kirjallisuudessa ja elokuvassa*. Oulun yliopisto.
- Koivunen, A. (2004). Mihin katse kohdistuu? Teoksessa M. Liljeström (toim.), *Feministinen tietäminen*, 228-251. Tampere. Vastapaino.
- Kupiainen, R. (2007). Voiko kuvaa lukea? Visuaalisen lukutaidon kysymyksiä. Teoksessa L.-M. Rossi & A. Seppä (toim.), *Tarkemmin katsoen: Visuaalisen kulttuurin lukukirja*. Tampere: Tammer-paino.
- Lämsä, T. (2017). Näkyvä lapsuus - Lapsuuskuva havainnointipäiväkirjassa ja television mainoskuvissa. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- McCabe, J., Fairchild, E., Grauerholz, L., A Pescosolido, B. & Tope, D. (2011). Gender in twentieth-century children's books: Patterns of disparity in titles and central characters. *Gender & Society* 25:2, 197 – 226.
- Mustola, M. (2014). Johdanto. Teoksessa Mustola, M. (toim.) *Lastenkirja: Nyt. Suomalaisen kirjallisuuden seura*.
- Mustola M. (2015) Teoksessa M. Mustola, J. Mykkänen, M.-L. Böök & A.V. Kärjä (toim.), *Visuaaliset menetelmät lapsuuden- ja nuorisotutkimuksessa*. Nuorisotutkimusseura.

- Mäkiranta, M. (2010). Kuvien lukeminen. Teoksessa J. Hurtig, M. Laitinen & K. Uljas-Rautio (toim.), *Ajattele itse! Tutkimuksellisen lukutaidon perusteet*. PS-kustannus.
- Otava (2021). Havukainen Aino. <https://otava.fi/kirjailijat/havukainen-aino-toivonen-sam/> Luettu 3.8.2021. {julkaisu, jolla ei ole henkilötäkijää - Tekstissä on viitattu julkaisijayhteisön nimeen.}
- Paasonen, S. (2010). Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa T. Juvonen, L.-M. Rossi & T. Saresma (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino 2010, 39–49.
- Palmu, T. (1992). Nimetön hiiri ja Simo Siili. Aapisten sukupuoli-ideologia. Teoksessa S. Näre & J. Lähteenmaa (toim.), *Letit liehumaan - Tyttökulttuuri murroksessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Raittila, R., Liinamaa, T. & Tuominiemi, L. (2017). Tulevaisuuteen suuntaava varhaiskasvatustiede. *Kasvatus & Aika* 11(3) 2017, 60–69.
- Rossi, L-M. (2003). Heterotehdas: televisiomainonta sukupuolituotantona. Helsinki: Gaudeamus.
- Salmelin, L. (2019). Sukupuolen representaatiot viimeaikaisessa suomalaisessa nuortenkirjallisuudessa. Pro Gradu. Lapin yliopisto.
- Seppänen, J. (2005). Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle. Tampere: Vastapaino.
- Sutinen, T. (2012). *Sukupuolten representaatiot lastenohjelmissä*. Pro Gradu Lapin yliopisto.

- THL (2021). *Sukupuolten tasa-arvo*. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos.
Verkkójulkaisu: <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus> Luettu 2.10.2021. {julkaisu, jolla ei ole henkilötekijää – Tekstissä on viitattu julkaisijayhteisön nimeen.}
- Tuomi, J & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Unicef (2021). *Lasten oikeuksien sopimus 1989*. Verkkójulkaisu osoitteessa: <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/> Luettu 13.9.2021. {julkaisu, jolla ei ole henkilötekijää – Tekstissä on viitattu julkaisijayhteisön nimeen.}
- Vaarala, N. (2018). Huippusuositun Tatu ja Patu -sarjan tekijät jättäisivät nykyään yhden kirjansa tekemättä ja paljastavat miksi hahmot saattavatkin olla naisia. Helsinki. Helsingin sanomat.
<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005837739.html>. Luettu 4.8.2021
- VASU. (2018). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*. Opetushallituksen julkaisu.
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf {julkaisu, jolla ei ole henkilötekijää – Tekstissä on viitattu julkaisun nimeen.}
- Vilkka, H. (2015). *Tutki ja kehitä*. Helsinki : Tammi.
- Voipio, M. & Laakso, M. (2017). Lasten- ja nuortenkirjallisuutta tutkimassa. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti, 2017(3), 3-5*.
- Voipio, M. (2015). Emansipaation ja ohjailun ristivedossa: suomalaisen tyttökirjallisuuden kehitys 1889-2011. Väitöskirja: Jyväskylän yliopisto.

Vänskä, A. (2007.) Vikuroiva teoria: Taidehistoria, visuaalisen kulttuurin tutkimus ja queer teoria. Teoksessa L.-M. Rossi & A. Seppä (toim.), *Tarkemmin katsoen: Visuaalisen kulttuurin lukukirja*. Tampere: Tammerpaino.

AINEISTON KIRJAT

Havukainen, A. & Toivonen, S. (2004). *Tatu ja Patu päiväkodissa*. Otava.

Havukainen, A. & Toivonen, S. (2016). *Tatu ja Patu etsivinä: Tapaus Puolittaja*. Otava.

LIITTEET

Liite 1 Havaintomatriisi

Naishahmot= aineistossa naisiksi/tytöksi määritellyt hahmo tai hahmo, jonka olemme tulkinneet naispuoliksi
 Mieshahmot = aineistossa miehiksi/pojaksi määritellyt hahmo tai hahmo, jonka olemme tulkinneet miespuoliseksi
 Muut hahmot = hahmo, jonka sukupuoli määritellään aineistossa muuksi kuin naisiksi/mieheksi tai jota emme ole voineet tulkinta nais- tai mieshahmoksi

Määrällinen esiintyvyys	Naishahmot	Mieshahmot	Muut hahmot
Kansi			
Prologi			
Aukeama 1			
Aukeama 2			
Aukeama 3			
Aukeama 4			
Aukeama 5			
Aukeama 6			
Aukeama 7			
Aukeama 8			
Aukeama 9			
Aukeama 10			
Aukeama 11			
Aukeama 12			

Feminiiniset/maskuliiniset/neutraalit piirteet hahmoilla

	Naishahmot	Miesahmot	Muut hahmot
Kansi			
Prologi			
Aukeama 1			
Aukeama 2			
Aukeama 3			
Aukeama 4			
Aukeama 5			
Aukeama 6			
Aukeama 7			
Aukeama 8			
Aukeama 9			
Aukeama 10			
Aukeama 11			
Aukeama 12			

Toiminnan kuvaus tekstissä

	Naishahmot	Miesahmot	Muut hahmot
Kansi			
Prologi			
Aukeama 1			
Aukeama 2			
Aukeama 3			
Aukeama 4			
Aukeama 5			
Aukeama 6			
Aukeama 7			
Aukeama 8			
Aukeama 9			
Aukeama 10			
Aukeama 11			
Aukeama 12			

Toiminnan kuvaus kuvituksessa

	Naisahmot	Miesahmot	Muut hahmot
Kansi			
Prologi			
Aukeama 1			
Aukeama 2			
Aukeama 3			
Aukeama 4			
Aukeama 5			
Aukeama 6			
Aukeama 7			
Aukeama 8			
Aukeama 9			
Aukeama 10			
Aukeama 11			
Aukeama 12			